

॥ हरिःॐ ॥

प्रार्थना

पूज्य श्रीमोटा

संकलन
ईंदुकुमार देसाई

हरिःॐ आश्रम प्रकाशन, सुरत

- પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
ફોન : (૦૨૬૧) ૨૭૬૫૫૬૪
- હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત - નડિયાદ.
- આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત આવૃત્તિ વર્ષ પ્રત
પ્રથમ ૧૯૮૪ ૨૦૦૦ | ચોથી ૧૯૯૭ ૨૦૦૦
બીજી ૧૯૮૫ ૫૦૦૦ | પાંચમી ૨૦૦૯ ૩૦૦૦
ત્રીજી ૧૯૯૦ ૧૦૦૦ |
- પૃષ્ઠ : ૧૦+૬૬=૭૬
- પડતર કિંમત : રૂ. ૧૦/-
- વેચાણ કિંમત : રૂ. ૫/-
- પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ-૩૯૭ ૦૦૧
- મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, ફોન : (૦૭૯) ૨૬૬૧૨૭૨૮
- ડિઝાઇનર : મયૂર જાની
બી/૮, રીપલ એપાર્ટમેન્ટ, નારાયણનગર,
પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭. મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ટાઇપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, ફોન : (૦૭૯) ૨૭૫૪૩૬૯૯
- મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ हरिःॐ ॥

समर्पशांजलि (पांयमी आवृत्ति)

पूज्य श्रीमोटाना प्रेमस्पर्शे जेमनां हृदयकमल पील्यां
अने तेमना प्रत्येनी लक्तिथी प्रेराईने
पोताना संतानमां नम्रता, निष्ठा, समर्पशाभाव जेवा
गुणोनुं सिंयन करी, जिवनने उर्ध्वगामी बनाववा
हृदयना उमणकाथी प्रेमभरी छूँ आपी
अेवां सद्गत मातुश्री
श्री रामीबडेन देवयंदभाई राठोड
तथा सद्गत पिताश्री
श्री देवयंदभाई गोविंदभाई राठोड
तथा तेमनां सुपुत्र
श्री उसमुषभाई देवयंदभाई राठोड
अने पुत्रवधू
श्रीमती रंजनबडेन उसमुषभाई राठोडने
'प्रार्थना' पुस्तिकानी आ पांयमी आवृत्ति अर्पशा करतां
अमो आनंदनी लागशी अनुभववीअे छीअे.

पूज्य श्रीमोटानो ११२मो जन्मदिन
भादरवा वद योथ, संवत २०६५
ता. ४-८-२००८

ट्रस्टीमंडल,
हरिःॐ आश्रम,
सुरत

॥ हरि:ॐ ॥

निवेदन

(त्रीञ्च आवृत्ति)

साहित्य मुद्रणालय, अमदावादन सद्गत श्री विष्णुभाई पंज्या, दर वर्ष पूज्य श्रीमोटानुं अेकाद दणदार पुस्तक स्वअर्ये छापी आपवानो नियम पाणता. वणी, प्रेसना कोई पण नाना सरभा यंत्रनुं उद्घाटन पण तेओ पूज्य श्रीमोटाने हस्तक करावता. पूज्य श्रीमोटानो देह गया पछी तेना अक्षरदेहने प्राधान्य आपवा माटे कॅम्प्यूटराईञ्ज गुजराती प्रिन्टिंग मशीन ईन्स्टोल कर्नुं त्यारे श्रीमोटानी कोई अेकाद पुस्तिकाथी तेनुं छापकामनुं उद्घाटन करवुं अेवुं धारी कोईक पुस्तिकानी मागणी आश्रम पासे करेली. श्री ईंदुभाई ते समये आश्रमवासी हता. तेमनी पासे अेवी सामग्री उपलब्ध हती अने ते 'प्रार्थना'ना शीर्षक हेठण प्रगट थई अने प्रथम आवृत्ति अस्तित्वमां आवी.

पूज्य श्रीमोटाना ८७मा जन्मदिन उत्सव निमित्ते श्रेयस विद्यालय, वडोदराअे बीञ्च आवृत्तिनी ५००० नकल छपावी, ते बदल श्रेयसना संयालक श्री रजनीकांत ज्ञानी अने तेमना साथी कार्यकरोनो अंतःकरणपूर्वक आत्मार मानीअे छीअे.

आ पुस्तिका धण साधकोने ખૂબ ગમી છે. એટલે ત્રીજી આવृत्ति हरि:ॐ आश्रम पोते छपावी प्रगट करे छे.

श्री ईंदुभाई तो आश्रमना अंग छे, अेटले अेमनो आत्मार मानवानो होय नहि.

त्रीञ्च आवृत्ति अंकन प्रिन्टर्स अमदावादे ખૂબ રસ લઈ અમને છાપી આપી તે બદલ તેમના માલિક અને કર્મચારીગણના અમે ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

ટ્રસ્ટીમંડળ,

એપ્રિલ, ૧૯૯૦

हरि:ॐ आश्रम, नडियाद

॥ हरिःॐ ॥

प्रास्ताविक

(त्रीञ्च आवृत्ति)

थोडांक वर्षो पहेलां पूज्य श्रीमोटानी હયાતી દરમિયાન એમનાં સાહિત્યનાં પ્રકાશનોનાં કામમાં સેવા આપવાનો યોગ મને પ્રાપ્ત થયેલો, ત્યારથી એમના સાહિત્યમાં દિનપ્રતિદિન વધુ ને વધુ રસ વધતો રહ્યો અને તેમની હયાતી દરમિયાન મૌનમાં બેસવાનું થયું ત્યારે ૨૧ દિવસના એક મૌનગાળામાં એક વિચાર સૂઝ્યો કે આધ્યાત્મિક વિચારધારાની વિવિધ વિભાવનાઓ જેમ કે નામસ્મરણ, પ્રાર્થના, ધ્યાન, શરણાગતિ, સમર્પણ, શ્રીસદ્ગુરુ, ભક્તિ, પુરુષાર્થ, કૃપા વગેરે વિશે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જે કંઈ લખ્યું છે, તે એમનાં પુસ્તકોમાંથી લઈને એને તાર્કિક રીતે સાંકળીને ગોઠવવું. જેથી બધાં પુસ્તકોમાંથી એક જ વિષય અંગેના પૂજ્યશ્રીના તમામ વિચારો વાચકને મળે. શ્રી નંદુભાઈને મૌનમાંથી એ અંગે જાણ કરી. એમની સંમતિ મળી અને તે જ મૌનગાળામાં ચાર, પાંચ પુસ્તિકાઓની સામગ્રી તો મેં તૈયાર કરી લીધી. માત્ર પ્રેસ કોપી તૈયાર કરવાની બાકી રહી હતી.

પરંતુ પાછળથી પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં જે સ્વજનો પુસ્તકોના વેચાણમાં અત્યંત મહેનત અને રસ લેતાં તેમનો એક અભિપ્રાય આવ્યો કે આવી પુસ્તિકાઓ સ્વાભાવિક છે કે ઓછી કિંમતની થાય. એટલે હાલ જો એ પુસ્તિકાઓ પ્રગટ કરીએ તો પૂજ્ય શ્રીમોટાના ૧૧૧ લાખ જેટલાં પુસ્તકોનો વેચાણ માટે સંગ્રહ થઈ ગયો છે તેને વેચવામાં બાધક નીવડે. એ વાતમાં કંઈક તથ્ય હતું. માટે એ યોજના તે વેળા મોકૂફ રહી. શ્રી વિષ્ણુભાઈ પંડ્યાએ નવા કોમ્પ્યુટરાઈઝ્ડ મશીનની પરદેશથી ગુજરાતી લિપિનો ઓર્ડર

આપી આયાત કરી તેનું ઉદ્ઘાટન પૂજ્ય શ્રીમોટાની એકાદ નાની પુસ્તિકાથી કરવાનો વિચાર પ્રગટ કર્યો. પૂજ્ય નંદુભાઈએ મને વાત કરી. મેં એમને આઠ વર્ષ પર કરી રાખેલું કામ દર્શાવ્યું. એમને એ ગમી ગયું. આથી, આ 'પ્રાર્થના'નું પ્રગટ થવાનું શક્ય બન્યું.

આ પુસ્તિકા ઘણા સાધકોને ગમી છે. એના સંપાદન કાર્યની પ્રશંસા કરતા ઘણા પત્રો આવ્યા છે. પૂજ્ય નંદુભાઈએ એ અંગે મુક્ત મને વખાણ કર્યાં છે. તેને હું મારું અહોભાગ્ય સમજું છું. એની ત્રણ ત્રણ આવૃત્તિ થઈ એ પણ હર્ષની બાબત બની છે. આનું વારંવારનું વાંચન સાધનાપથે વળેલાને અવશ્ય ઉપયોગી થઈ પડશે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાહિત્ય એમના દેહ ગયા પછી એમની ચેતના પામવાનું આવશ્યક સાધન છે. એટલે એવાં સાધનો સ્વજનોને વધુ ને વધુ ઉપલબ્ધ બન્યા કરે એવી આશા સહ વિરમું છું.

ઈદુકુમાર દેસાઈ

માર્ચ, ૧૯૯૦

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

(योथी आवृत्ति)

पूज्य श्रीमोटाना पत्रोना ग्रंथोमांथी 'प्रार्थना' विशेषेना विचारोना स्व. ईंदुकुमार देसाईअे करेला संकलननी योथी आवृत्ति प्रगट करतां आनंद थाय छे.

'प्रार्थना'नी आ आवृत्तिना प्रकाशनमां अमने श्री जयंतीभाई महेतानो सहयोग प्राप्त थयो छे. अे माटे अमे अेमनो हृदयपूर्वक आत्मार मानीअे छीअे.

आ आवृत्तिना प्रूफवायन माटे श्री जयंतीभाई जनीनो, टाईटल डिजाईन माटे श्री मयूरभाई जनीनो तथा चार कलरमां टाईटल छापी आपवा माटे साहित्य मुद्रणालयना नियामको श्री श्रेयस पंड्या तथा श्री यज्ञेश पंड्यानो अमे ખૂબ ખૂબ आत्मार मानीअे छीअे.

पूज्य श्रीमोटानां अन्य पुस्तकोनी जेम आ पुस्तिकानी आवृत्तिने अध्यात्मरसिक गुजराती प्रज आवकारशे अेवी श्रद्धा छे.

એપ્રિલ, ૧૯૯૦

ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

॥ हरिःॐ ॥

निवेदन

(पांयमी आवृत्ति)

पूज्य श्रीमोटानां कार्यमां जपमां आववानी भावनाथी जेओअे पोतानी प्राध्यापक तरीकेनी नोकरीमांथी वडेली निवृत्ति लई, आश्रममां स्थायी थया हता अेवा सद्गत ईंदुकुमार देसाईअे पूज्य श्रीमोटा रचित साहित्यमांथी जे संकलन तैयार करेलुं, ते 'प्रार्थना' पुस्तिकानी प्रथम आवृत्ति सने १९८४मां प्रकाशित थई हती.

आ पुस्तिका स्वजनोमां रुचिकर नीवडतां उत्तरोत्तर तेनी नवी नवी आवृत्तिओ प्रकाशित करवामां आवी ऐ. हालनी आ पांयमी आवृत्तिनुं प्रकाशन करतां अमो प्रसन्नतानी लागशी अनुभववीअे छीअे.

आ पुस्तकनी मुद्रणशुद्धिनुं कार्य पूरा सद्भावपूर्वक श्री जयंतीभाई जनीअे करी आयुं ऐ. टाईटल डिजाईननुं कार्य श्री मयूरभाई जनीअे करी आयुं ऐ. आ पुस्तकने पूरा सद्भावथी छापी आपवानुं कार्य साहित्य मुद्रणालयना श्री श्रेयसभाई विष्णुभाई पंड्याअे करी आयुं ऐ. पूज्य श्रीमोटा परत्वेना भक्तिभावथी प्रेरार्थने आ सर्वेअे आ प्रकाशनमां आपेला सहकार बढल, ते सौना अमो ખૂબ ખૂબ આભારી છીअे.

आशा ऐ के स्वजनो आ प्रकाशनने आवकारशे.

पूज्य श्रीमोटानो ११२मो जन्मदिन
भादरवा वढ योथ, संवत २०६५
ता. ४-९-२००९

ट्रस्टीमंडल,
हरिःॐ आश्रम,
सुरत

प्रार्थना



पूज्य श्रीभोटा

‘હું સર્વત્ર વિઘ્નમાન છું.’

- શ્રીમોટા

‘જીવનદર્શન’, ૧૦મી આ., પૃ. ૩૮૨

પ્રાર્થના શા માટે ?

આપણા મનને સ્વચ્છ, શુદ્ધ રાખવા માટે પ્રાર્થના એ એક ઉત્તમ સાધન છે. જેમ પાણીમાં કપડાં અને શરીર ધોવાથી તેનો મેલ જતો રહે છે, તેમ ઈશ્વરને અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરવાથી મનનો મેલ સાફ થાય છે. બુદ્ધિ અને પ્રાણ નિર્મળ બને છે. જેનાં મન, બુદ્ધિ અને પ્રાણ સ્વચ્છ અને શુદ્ધ રહે છે, તે હંમેશાં સારાં કામ કરે છે. તેથી પ્રાર્થના કરવાની ટેવ એ સૌથી સારી અને જરૂરી ટેવ છે. જેમ શરીરને સાફ રાખવા સારું નિયમિત નાહવું જોઈએ, તેમ મનને સ્વચ્છ અને શુદ્ધ રાખવા માટે હંમેશાં પ્રાર્થના કરવી જોઈએ, પરંતુ તે સ્વયં ઊર્મિથી અને અંતઃકરણની ભાવનાથી થવી જોઈએ. કરવી પડે છે, એવું જરા પણ લાગવું ન જોઈએ. ઘણા ઘણા ભાવથી તે થવી ઘટે. નમ્રતાથી, પ્રેમથી, ભાવથી, શ્રદ્ધાથી આવી પ્રાર્થના જે કરે છે, તેનું જીવન તેજસ્વી બને છે. પ્રાર્થના એ કંઈ લૂલી લૂલી લાગણીની વ્યક્તતા નથી. ઊલટું લાગણીને યોગ્ય પ્રકારનો આકાર આપવાનું પ્રાર્થના એ તો ઉત્તમ સાધન છે. પ્રાર્થનાના એકધારા અભ્યાસથી બધાં કામોમાં ઓછામાં ઓછા દોષો થાય છે, કારણ કે પ્રાર્થનાના સતત એકધારા અભ્યાસથી જીવનમાં સારા વિચાર કરવાની પ્રેરણા મળે છે.

ભગવાનને આપણે આપણા રોજિંદા વહેવારમાં આવી અનેકવાર પ્રાર્થના હૃદયમાં હૃદયથી કર્યા કરવાની હોય છે. પ્રાર્થનાનો કોઈ અમુક મુકરર સમય હોય એવું કશું નથી. જ્યાં જ્યાં કહેવા જેવું લાગે ત્યાં ત્યાં પ્રાર્થનાભાવે હૃદયમાં હૃદયથી કહ્યા કરીએ અને એવી પ્રાર્થનાની પરંપરા જો આપણને

થયેલા અત્યંત ઉત્કટ માનસિક સંતાપમાંથી પ્રગટેલી હશે, તો તે પ્રાર્થના કરવામાં આપણું હૃદય પણ સામેલ થયેલું હશે. ગજેન્દ્ર મોક્ષના દષ્ટાંતમાં એક બાજુ મગર તેના પગને પકડીને પાણીમાં લઈ જાય છે, અને બીજી બાજુ સર્વ સ્વબળ વાપરીને પોતે પાણીમાં ખેંચાઈ ન જાય, તે માટે કારમું યુદ્ધ આપ્યા કરે છે. આમ, યુદ્ધ આપતાં આપતાં જ્યારે તેની હાર થાય છે ત્યારે તે ભગવાનને સાદ પાડે છે. શ્રીભગવાન કૃપા કરીને તેને મગરની પકડમાંથી છોડાવે છે.

પ્રાર્થનાની શ્રેષ્ઠ અગત્ય

સાચી રીતે હૃદયની ભાવનાથી મથનાર જીવ, જીવન પ્રગટાવવામાં પ્રાર્થનાના રહસ્યનું કેટકેટલું ઉપયોગીપણું છે, તે પોતે સમજે અને પ્રાર્થનાનો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક અંતરમાં અંતરથી આશ્રય લે. પ્રાર્થના જેવું ચેતનવંતું અને બળવાળું બીજું કોઈ સાધન નથી. હૃદયમાં હૃદયના સાચા ભાવથી આર્તનાદે અને આર્દ્રભાવે જે જીવ એનો આશરો લે છે, એને તેવી પ્રાર્થના કદી નિરાશ કરી શકતી નથી. એવી છે પ્રાર્થનાની અંતરતમ શક્તિ. જીવનવિકાસની સાધનામાં હૃદયથી કરાયેલી પ્રાર્થના ઘણો ઘણો મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. કિંતુ જીવની કેવી પરમ લાચારી છે કે એને પ્રાર્થનાનું શરણું લેવાનું કદી સૂઝતું નથી. કોઈક જીવ પ્રાર્થના કરે છે, તે પણ કેવી લૂલી લૂલી. કંઈ પણ કશા પ્રાણ વિનાની. જ્યારે કંઈક સાચી પૂરી ગરજ જાગે, કંઈક ઊંડું ઊંડું દર્દ થાય અને ઘણું ઘણું સાલવા માંડે, ત્યારે જે પ્રાર્થના થાય છે, તેમાં પણ દર્દથી જે પ્રાર્થના થાય છે, એટલે કે જે પ્રાર્થનાભાવથી અંતરનું દર્દ વ્યક્ત થાય છે,

તેવી પ્રાર્થનાનો ભાવ કંઈ ઓર હોય છે. માટે આપણે તો જેમાં ને તેમાં એ વહાલાને હૃદયમાં પ્રાર્થનાથી પોકાર્યા કરવાનો છે. પ્રાર્થનાથી જેને જે બળ પ્રગટે છે, જે આત્મવિશ્વાસ પ્રગટે છે અને જીવનના સાચા આધારની જે ખબર પડે છે, તે પ્રાર્થનાનું સાચું શરણું સાચી રીતે સમજી શકે છે. આ જીવે તો પ્રાર્થના કરી કરી જીવનમાં એની કૃપાથી રચનાત્મકપણું પ્રગટાવવાનું કરેલું છે. માટે કદી લાચાર બનવું નહિ. સંસારી જીવ આગળ કદી લાચારી દર્શાવવી નહિ. લાચારી દર્શાવવાની હોય તો તે એકલા આપણા વહાલા પ્રભુ પાસે જ હોય. કંઈક કશું થતાં પ્રાર્થના કરવી. પ્રાર્થના તો કામ કરતાં કરતાં પણ થઈ શકે છે. મનને કદી ગ્લાનિમાં ગરકાવ થઈ જવા ન દેવું. મનની શાંતિ, પ્રસન્નતા, સમતા, ધીરજ વગેરે તો જેમ અખંડ જીવતા રહે તેમ પ્રભુકૃપાથી મથવાનું છે.

પ્રાર્થનાથી સનાથતા

પ્રાર્થનાથી કેવી કેવી ગેબી મદદ મળે છે, તેનો અનુભવ જ્યારે જીવનમાં પ્રગટે છે, ત્યારે તે પોતે કંઈ કશાથી કદી ગભરાઈ જતો નથી. ગૂંચ, મુશ્કેલી, ઉપાધિ, ક્લેશ, સંતાપ વગેરે વગેરે પ્રગટતાં તે મૂંઝાઈ જતો નથી. તે તેવી વેળા પ્રાર્થનાનું શરણું ગ્રહણ કરે છે, અને પોતે પાછો સનાથ બને છે. સંસારવહેવારવર્તનમાં આપણાથી ઘણી ઘણી વેળાએ સનાથ બની જવાના પ્રસંગો પડ્યા જ કરે છે, પણ તેવી વેળા સનાથ છીએ તેનું જ્ઞાનભાન તેવા પ્રસંગમાં પ્રગટ્યા કરે, તો જે જે પ્રસંગો આપણને અનાથ કરાવવા મથતા હોય, ત્યારે આપણા હૃદયની સનાથપણાની હૂંફ, ઓથ અને

સહાનુભૂતિ તેવા તેવા પ્રસંગના હેતુને એળે બનાવી દે છે. ફરીથી પાછા આપણે તેનાથી વધારે તેજસ્વીપણાવાળા પ્રગટ્યા કરીએ છીએ. એવી છે પ્રાર્થનાની અદ્ભુત શક્તિ.

પ્રાર્થનાના અભ્યાસના લાભ

જ્યારે કોઈ જાતની અકળામણ થાય અને જો આપણે ભગવાનને માનતા હોઈએ અને એનામાં ડૂબી જવાની વાતમાં શ્રદ્ધા રાખતા હોઈએ, તો તેવી તેવી વખતે તે માટે પ્રાર્થના કરવાનું રાખવું. વળી, દિલની કોઈ પણ વાત વિશે પૂરી નેકદિલીથી ખુલ્લે ખુલ્લું આત્મનિવેદન આપણે એ પરમ કૃપાળુને ચરણ કરી શકીએ છીએ, કરવું જ જોઈએ. આપણે લક્ષમાં રાખવાનું છે કે તે વખતે આપણી ભાવના સંપૂર્ણ શરણાગતિની હોવી જોઈશે. બીજી કોઈ જાતની ભાવના કે લાગણી તેમાં ભળી ગયેલી ન હોવી ઘટે. તે ઉપરાંત, એ આત્મનિવેદન કરવામાં આપણી ભાવનાનો પારો ઊંચામાં ઊંચો હોય, એમાં શુષ્કતા ન હોય, તો આપણને એનો જવાબ મળશે. કદાચ શરૂઆતમાં એકદમ ભલે આમ ન બને તોપણ આ જાતનો અભ્યાસ આપણને ઘણો મદદરૂપ થઈ પડે છે.

પ્રાર્થનાની ટેવ પાડી તો જુઓ

આપણે બધાં નીકળ્યા છીએ જીવનવિકાસ કરવાની સાધના કરવા, પણ શી અહાહા આપણી ખૂબી છે ! ગુરુએ સાધનને ઘણું ઘણું સમજાવ્યું, એનો કેમ ઉપયોગ કર્યા કરાય તે નજર સમક્ષ દોરવ્યા કરી પ્રેરવ્યા કર્યું, પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ કરવાનું સૂચવ્યા કર્યું, પણ ખરેખરી હૃદયની ભાવનાથી કેટલાં એનો સાચો પૂરો ઉપયોગ કરી શકે છે ? અરે ભાઈ ! ખરી

અણીની વેળા પ્રગટતાં, પ્રાર્થનાનો ઉપયોગ તો કરી જુઓ ! પ્રાર્થના કરવાથી જે બાબતમાં પ્રાર્થના કરતાં હોઈએ તે ફળે કે ન ફળે તે ઘણી મહત્ત્વની હકીકત નથી, પરંતુ જેમ જેમ પ્રાર્થનાનો ભાવ આપણા હૃદયમાં પ્રત્યક્ષપણે જીવતો બન્યા કરતો હોય છે, તેમ તેમ શ્રીભગવાનના ભાવ સાથેનો આપણા અંતરનો સંબંધ બંધાતો જતો હોય છે. હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થનાનો ભાવ જગવી જગવીને આપણે કોઈ અદૃશ્ય એવા એને પોકારતા હોઈએ છીએ.

અનેક સંત, ભક્ત, જ્ઞાની આત્માઓએ જીવનવિકાસની સાધનામાં પ્રાર્થનાનો સહારો લીધા જ કરેલો છે. તેઓએ તો કંઈક થતાં શ્રીભગવાનને પોકાર પાડ્યા જ કરેલા છે. તેમને તેમનો પોકાર ફળે કે ન ફળે તેના તરફ તો ધ્યાન હોતું જ નથી. એવા પોકારથી આપણે કેવાં હળવા, શાંતિવાળા બની જતા હોઈએ છીએ ! સાધનાના માર્ગમાં પોતાના તેવા જ્ઞાનયુક્ત ભાવનાથી થતા રહેતા પ્રચંડ પ્રકારના પુરુષાર્થથી અને હૃદયની પ્રાર્થનાની એવી પ્રેરણાત્મક, ચેતનાત્મક મદદથી આપણે કલ્પી પણ ન શક્યા હોઈએ, ધારી ન શક્યા હોઈએ એવી આધ્યાત્મિક પ્રગતિ તેનાથી પામી શકતા હોઈએ છીએ. હૃદયના જ્ઞાનપૂર્વકના હેતુના ઉપયોગીપણાના સાધન તરીકે વપરાતા પ્રાર્થનાભાવથી શ્રીભગવાન કે ચેતન પરત્વેની આપણા હૃદયમાં ખરી ભક્તિ પ્રગટતી જતી હોય, એવો પણ અનુભવ આપણને જીવનમાં આગળ જતાં થયા કરતો હોય છે.

સંસારી સાંકળમાં કેદ પુરાઈ ન રહેવા કાજે પ્રાર્થના કરો

આધ્યાત્મિક જીવનમાં—જો તે સાચેસાચ તેના ભાવનાના પ્રકારનું જીવન હોય તો તેમાં જીવ પ્રકારની કામના, આશા,

તૃષ્ણા વગેરેને તાબે થઈ જવાનો આધ્યાત્મિક જીવને કશો અવકાશ હોતો નથી. તેવો સાધક કદી તણાય, પણ તેની ચોકીદાર સમી દૃઢ્યની જાગ્રતિ તેને તેમાંથી કાઢીને ઘસડી લાવી ઉપર ખેંચી આણે છે. સાંસારિક જીવનની સાંકળથી મુક્ત થઈ જ ન શકાતું હોય અને બીજી બાજુ તેની મહેચ્છા આધ્યાત્મિક જીવન પરત્વેની થોડી ઘણી પણ હોય, તો તેવા જીવ પ્રાર્થના કરી કરી શ્રીભગવાનની મદદ માગવી રહી.

પ્રાર્થના ના ફળે તો ... !

તેમાંથી (સાંસારિક પ્રકારના-જીવ પ્રકારનાં વલણમાંથી) નીકળી શકવાને તે મદદ માગ્યા જ કરતો હોય, છતાં ધારો કે કારી ન ફાવી શક્તી હોય અને હાર ને હાર જ મળ્યા કરતી હોય તો શું સમજવું ? તો એવા જીવે એમ સમજવું કે હજી એની પ્રાણના ક્ષેત્રની લોલુપતા ટળેલી નથી. એમાં એનો જીવ લપેટાયેલો છે. એનાથી મુક્ત થવાનું એનું દિલ બળ્યું બળ્યું થઈ ગયેલું નથી. એની ઝંખના પ્રચંડ જ્વાળામુખીના જેવી ધગધગતી બની ગયેલી નથી.

આવી રીતે આપણને જ્યારે આપણી હાલની જીવ-પ્રકારની દશા ખરેખરી રીતે ખૂબ કઠવા માંડશે અને ધ્યેયને સાકાર કરવાને કાજે પૂરેપૂરો મરણિયો નિર્ધાર જીવનમાં પ્રગટેલો હશે, ત્યારે જ આપણે પ્રભુકૃપાથી ઊંચે આવી શકવાના છીએ. કોઈ પણ પ્રકારની છેતરપિંડી કે દંભ આ માર્ગમાં ચાલી શકે તેમ નથી. માનવીને કદી એવો જીવતો ખ્યાલ પ્રગટી શકતો નથી કે તે સાવ પોકળતા ભર્યું અને દંભી જીવન જીવી રહ્યો છે. પ્રભુના માર્ગે જવા ઈચ્છનારને

તો તેની પ્રકૃતિનું, તેના સ્વભાવનું, તેના ગુણનું, તેના અવગુણનું એ બધાંનુંયે સ્પષ્ટ દર્શન થઈ જતું હોવું જોઈશે. અને એવું થતું વક્તાનું દર્શન એને હજારો વીંછીના ડંખની પેઠે જ્યારે સાલવા માંડશે ત્યારે તે સફાળો ચોંકીને તેમાંથી જરૂર ઊઠવાને મંડી શકવાનો. એવી વેળાએ હૃદયના આર્તનાદથી આર્દ્રભાવે મદદને માટે શ્રીભગવાનની જે પ્રાર્થના થશે, તેવી પ્રાર્થના તેને પ્રેરણારૂપ અને મદદગાર નીવડશે.

જ્યારે પ્રકૃતિનું દર્શન થાય ત્યારે યાદ રાખવું કે આ પ્રકૃતિ અનેક સ્વરૂપે આવિષ્કાર પામવાની છે. એ બધાં તત્ત્વોને એક પછી એક પકડીને યોગ્ય દિશામાં વાળી, હેતુ સિદ્ધ કરવાનો છે. આળસ અને પ્રમાદ એ જીવનો ધ્વંસ કરનાર શત્રુ છે. આ બધા શત્રુઓ પ્રેરાવનાર ગુણો તમસ અને રજસ છે. એટલે જો આપણે તેમને હઠાવવા હોય તો સત્ત્વગુણની ક્રિયામાં ગતિશીલ થવું પડશે. તે સત્ત્વગુણમાં ગતિશીલ થવાને માટે સ્મરણ, પ્રાર્થના, ધ્યાન અને તે પ્રકારની ભાવનામાં નિરંતરતા પ્રગટવી ઘટે. તેમ થતાં રજસ તમસનું નિર્મૂળ થવાપણું બની શકે ખરું, તથા જેના જેનાથી કરીને જીવદશામાં વળગ્યા રહેવાનું હોય, અને એમાં જે અનેક પ્રકારનાં વિચારો, વૃત્તિઓ, વલણો, લાગણીઓ વગેરે જાગે છે, તે બધાંથી મુક્ત થવાને કાજે અનાસક્તિ, નિરાગ્રહ, નિર્મમત્વ, નિર્લોભ, નિષ્કામ, નિરહંકાર - આ બધાં વડે આપણું પ્રભુકૃપાથી પાર થવાપણું બને તો જીવદશાનું ટળવાપણું અને આપણું ‘મરવાપણું’ જરૂર બની જાય. આ બધું થયા વિના ચેતનનો અનુભવ થવો અથવા તો જીવનનો વિકાસ થવો કદી શક્ય નથી.

જ્યારે આપણે સાધનાની ભાવનાના પ્રચંડ પ્રવાહમાં પ્રગટેલા હોઈએ છીએ ત્યારે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ આદિ બધા નિર્મૂળ થઈ ગયા હોય છે એવું તો કશું નથી, તે લુચ્ચા તો છાનામાના ટૂંટિયું વાળીને અંદર પડી રહેલા હોય છે. સાધનાની ભાવનામાં જ્યારે મંદતા પ્રગટે છે ત્યારે જો આપણે જાગી શકતા હોઈએ, તો કોઈક વેળા વળી તેમના તેમના પ્રવાહની પકડમાંથી મોળા બનવાનું શ્રીભગવાનની કૃપાથી કરી શકતા હોઈએ છીએ, પણ કોઈક વખત તેમાં તણાઈ પણ જઈએ છીએ. સાધના કરતાં કરતાં તેની મંદતાના સમયમાં આવા છાના પડી રહેલા શત્રુઓનું જોર એવી પળે વિશેષ ને વિશેષ જોરદાર હુમલાના સ્વરૂપે પ્રચંડપણે પ્રગટતું હોય છે.

જીવનવિકાસ પરત્વે જેની તીવ્રતા છે, તેને પોતાને આવું નિમ્નગામી પ્રકૃતિનું અનુભવદર્શન, એ એટલું બધું તો હેરાનપરેશાન કરે છે અને તેથી તેને એટલી બધી તો વેદના થાય છે કે એવી વેદનાને પરિણામે તે પોતાની પ્રાર્થનાથી પ્રભુને પોકારે છે. લોહું લાલચોળ થયેલું હોય ત્યારે જ તેના પર ઘણા ભારે પ્રચંડ ઘા તેને આકાર પમાડવાને કાજે મારવા પડે છે. આમાં પણ એવા જ કાળે આપણે સત્ત્વગુણની પ્રક્રિયામાં જ્ઞાનપૂર્વક પ્રવેશવાનું રહે છે. પ્રાર્થના એ આપણું ભારેમાં ભારે સાધન છે.

More things are brought by prayer than this world dreams of. એવી એક અંગ્રેજી જાણીતી કવિતા છે અને તે મને પોતાને તો અનુભવે સાચી લાગે છે.

સાધનાકાળમાં જરાક ખોડંગાતા તેનું જાગ્રત, તીવ્ર,

વેદનાયુક્ત ભાન પ્રગટે, તો જ તે દશામાંથી મુક્ત થઈ શકાય. કોઈક દશામાં પડી રહેવાતાં તેમાં જ્યારે ઘણી ઘણી વેદના પ્રગટે છે, ત્યારે તે દશામાંથી હઠવાને માટે સહજ પ્રયત્નો બને છે. એવા પ્રયત્નોમાં પ્રભુકૃપા યાચવાને અને મેળવવાને માટે રોજ ને રોજ પ્રભુની પ્રાર્થના કર્યા કરવી.

પરિપુ સામે પ્રાર્થનાનું બ્રહ્માસ્ત્ર

આપણી પ્રકૃતિના પ્રવાહમાં કેટલું જબરજસ્ત બળ છે, તેની હજી આપણને ઝાંખી પણ થઈ નથી. ગમે તેટલું લખું તોપણ તમારા ખ્યાલમાં તે હકીકત આવવી અશક્ય છે. બુદ્ધ ભગવાન કે ઈસુ ખ્રિસ્ત શું ઓછા પ્રબળ આત્મા હતા ? પણ તેમને પણ એ ‘માર’ કે ‘સેતાન’ સામે કેવું ભયંકર યુદ્ધ ખેલવું પડ્યું હતું ! એનાં ગમે તેટલાં વર્ણનો વાંચીએ પણ તેનું યથાયોગ્ય દર્શન તો પ્રત્યક્ષપણે આપણને જ્યારે શત્રુઓ પૂર જોરથી હંફાવવા મથશે ત્યારે જ થઈ શકશે.

ઘણી વાર આપણા જેવા આગળ તો એ શત્રુઓ ફાવી જાય છે અને વધારે મુશ્કેલ પરિસ્થિતિ તો એ છે કે, એ ફાવી ગયેલા હોય છે તેનું ભાન આપણને રહેતું નથી. અને ભાન જાગે છે ત્યારે પણ એક નિરાધાર, અસહાય, પંગુજનની માફક કાબાઓએ જ્યારે અર્જુનને લૂંટી લીધો અને પાસે જ એનું સુવિખ્યાત ગાંડીવ ધનુષ્ય પડ્યું હતું છતાં તે પણ કામ ન આવ્યું ત્યારે જેવી દશા એના મનની થઈ હશે તેવી દશાના અનુભવો - એક નહિ પણ ઘણાય અનુભવો આપણને થાય છે. પોતાનું બધું બળ અજમાવ્યા છતાં પોતાનું કશું ચાલતું નથી એનું ભાન થવું એ પણ એક દેખીતી રીતે અને આપણી નજરે દુર્ભાગ્યની

હકીકત ભલે લાગે, પણ ખરી રીતે તે એક સદ્ભાગ્યની હકીકત છે. આપણો અહમ્ ત્યારે ભાંગીને ભૂકો થઈ જાય છે અને આપણને શ્રીભગવાનને આશ્રયે જવાનું દિલ થાય છે. અર્જુનને જેવો વિષાદ થયો હતો, તેવો વિષાદ આપણને થતાં આપણને પણ ‘શિષ્યસ્તેઽહં સાધિ મામ્ ત્વામ્ પ્રપન્નમ્’ એમ શ્રીભગવાનને ચરણકમળે નમ્રતાથી માથું ઝુકાવવાનું સૂઝે છે. એવી દશામાં આપણા સત્ત્વ કે સ્વત્ત્વમાંથી ચલાયમાન ન થવાય અને આપણાથી ડામાડોળ ન થવાય, હાલી ન ઉઠાય તે માટે ખરા હૃદયના ઊંડાણમાંથી શ્રીભગવાનને ચરણે આર્તનાદથી ધા નાખવાનું દિલ થાય છે અને એમ વારંવાર થતાં થતાં આપણો એની જોડે (Personal) વ્યક્તિસ્વરૂપ સંબંધ જ્યારે થાય છે ત્યારે એ પ્રાર્થનાનાદ એ બરાબર સાંભળે છે પણ ખરો, માટે જ પ્રાર્થના વિશે એક કવિએ કહ્યું છે (અંગ્રેજી અવતરણ આગળ આવ્યું છે) કે ‘જગતને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નથી તેના કરતાં ઘણું બધું પ્રાર્થનાથી સધાય છે.’

એટલે એવી આર્તનાદથી અને આર્દ્રતાભરી પ્રાર્થના થતાં પેલા શત્રુઓની હાર થાય છે અને આપણામાં શ્રીભગવાન કે આત્માનો પ્રકાશ વધુ તેજસ્વી થાય છે.

પણ ત્યારે કોઈ પૂછશે કે ‘પ્રાર્થના તો નિયમિત રોજ કરું છું. એવું કંઈક થતાં ‘હે ભગવાન’ કે ‘હે પ્રભુ’ એવા ઉદ્ગારો પણ નીકળી જાય છે. અને ત્યારે તો એ કકળાટમાંથી પ્રાર્થના પણ કદી કદી થાય છે. તેમ છતાં કેમ આવું જીવપણું, આવું ડામાડોળપણું, આવી દ્વંદ્વની રમતમાં જ રમ્યા કરવાનું, આવું ખાડામાં પડી રહેવાનું બન્યા કરે છે?’ આવું આપણને થાય છે

ખરું, પણ અંતરને જરા વધારે ઊંડું તપાસીશું તો જણાશે કે હજી આપણું અહમ્ એટલું ભારે અને જબરું છે કે સાચા નમ્ર ભાવે, તેમ જ ખરેખરી અંતરતમ ઉત્કટ વેદનાથી પ્રેરાઈને ‘આર્તતા’ને ‘પ્રેમાર્દ્રતા’ના સાચા અર્થમાં નિષ્ઠા, હૃદયની નેકદિલી, આપણામાં હજુ પ્રગટી નથી હોતી. આપણી પામરતા અને અસહાયતાનું ભાન પણ તેની યોગ્ય માત્રામાં થવું ઘણું દુર્લભ છે. એટલે પછી આપણામાં નમ્રતા ક્યાંથી હોય ? અને એ નમ્રતા ન હોય તો ‘શરણાગતિ’ અથવા ‘ઈશ્વરપ્રણિધાન’ કે ‘પ્રપત્તિ’ ક્યાંથી હોય ? જ્યાં સુધી અર્જુનમાં પણ ‘હું બરાબર નિર્ણય કરી શકું છું, મારામાં અતુલ શક્તિ છે.’ એવું બધું ગુમાન રહ્યા કરતું હતું ત્યાં સુધી એ પણ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વર્ષોથી એની પાસે જ હતા તેમ છતાં શ્રીકૃષ્ણને શરણે ક્યાં ગયો હતો ? એ તો કુરુક્ષેત્રના મેદાનમાં પોતે કિંકર્તવ્યમૂઢ થઈ ગયો, માર્ગ સૂઝ્યો નહિ, ત્યારે આખરે શરણે ગયો અને વિશ્વરૂપદર્શન તથા ગીતામાં આપેલ સદ્વપદેશરૂપી અમરફળ પામ્યો.

એટલે આપણે પણ જરા આપણા અંતરમાં ઊંડું ડોકિયું કરીએ. આપણે કરી કરીને શું કરી શકવાના છીએ ? અને જે કંઈ કરી શકીએ છીએ એમ આપણને લાગે છે તે પણ એની જ ચેતનશક્તિ છેને ? અને તેવી એની હાલમાં પ્રગટેલી ચેતનશક્તિથી પણ આપણાથી શું થાય છે ? જે એક જ કામ ખરી રીતે આપણને આ જન્મ મળ્યો છે તેથી કરવાનું છે તે થાય છે ખરું ? જે તત્ત્વ, કંઈ ભવિષ્યમાં બહારથી આવવાનું છે એવું નથી, પણ આપણામાં, હંમેશાં છે જ. એનો સાક્ષાત્કાર

થઈ તેને આપણામાં પળેપળ અનુભવવાનું એટલે કે પ્રગટ કરવાનું છે એ પણ, એટલું પણ, આપણાથી નથી થઈ શકતું, એ તમે નથી જોતા ? તો શું એ હકીકત આપણી પામરતાનાં દર્શન કરાવવાને પૂરતી નથી ? માટે તે વસ્તુસ્થિતિ આપણે બરાબર સમજી જઈને એ સર્વ શક્તિમાન પ્રભુની કૃપા આપણે યાચીએ. જે કંઈ યત્કિંચિત્ પણ બન્યું છે કે થયું છે તે એની કૃપાને લીધે જ થયું છે એમ સમજીએ અને અનુભવીએ. જ્યારે એ જ સર્વ કંઈનો કર્તા, હર્તા અને પાલનહાર છે ત્યારે આપણો પુરુષાર્થ પણ એની કૃપાનું જ પરિણામ છે એમાં નવાઈ શી ? અને આટલી સીધીસાદી વાત આપણા અંતરમાં ઠસી જવી જોઈએ. ત્યારે જ કંઈક યોગ્ય પ્રકારની પ્રાર્થના થશે અને આપણું ગાડું સરાણે ચઢશે અને ચીલે ચીલે ચાલશે. બાકી તો અહંકારની ખાડમાં કે એની જાળમાં એવા તો સપડાઈ રહીશું કે આપણે ફસાયા છીએ એનું ભાન પણ આપણને નહિ જાગે અને મદમાતા ફૂલ્યા ફાલ્યા આપણે ફરીશું, પણ ખરી રીતે તો આપણા પોતાના વિનાશને પંથે જતા હોઈશું કે એ દશામાં સબડ્યા કરીશું.

શ્રીભગવાન પોતાની અનંત અને સ્વયંભૂ, નિરાવલંબી અહૈતુકી કૃપાને લીધે ત્યાંથી પણ આપણને એક દિવસ ઉઠાડશે તો ખરા, પણ એવી રીતે અહંકારમાં ફસાવું અને તેમાં પડી રહી કેટલીય જિંદગીને વ્યર્થ વહેવા દેવી એ આપણને પાલવશે ખરું ?

આવી રીતે પ્રાર્થનાભાવે નમ્રતાથી જીવન ગાળતાં ગાળતાં એ પ્રભુની મહાન, ગહન લીલાનાં દર્શન આપણા જીવનમાં

મળતા પ્રસંગોમાંથી કરતાં શીખીએ, એવી દૃષ્ટિ આપણી રહ્યા કરે, એનો અભ્યાસ આપણને પડે તથા એ રીતે એનો ભાવ જીવનમાં પ્રત્યક્ષ કરતાં કરતાં જીવીએ તો પછી એની પાછળનું રહસ્ય પણ કોઈ ધન્ય પળે એકાએક ઝબકી જશે એમાં શંકાને સ્થાન નથી.

લાચારીની દર્દભરી પ્રાર્થના

તામસિક પ્રકારની નિષ્ક્રિયતામાંથી કશી જ વૃત્તિ જાગી શકતી નથી. એવો જીવ સંસારમાં કશું દળદર ફેડી શકવાનો નથી. તો સાધનામાં તો કરી જ શું શકે ? આળસને તો જરા પણ સાથ ન દેવો. આરામને નિમિત્તે તે તો આપણને સુવાડી દેશે. આપણને પાછા પડાવવા, હરાવવા અનેક પ્રકારો પ્રકૃતિ કને પડેલા છે. આવા બધા પ્રકારોનું જ્ઞાન સાધકને તે વેળા જાગી જવું જોઈશે. સાધના કરવા નીકળનાર જીવ શરૂમાં પોતાની પ્રકૃતિના કેટલાય દોષોને અને મુશ્કેલીઓને તે તે થતાં, તે વેળા તેમના પરત્વે સભાન હોય તેમ છતાં, અને તે કાજે જ્ઞાનપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરવા છતાં, પોતે તેનાથી મુક્ત થઈ શકતો નથી, એવું પણ બને છે. આ જીવની બાબતમાં તેમ બનેલું છે, પરંતુ એવી એની પારાવાર જે લાચારી તે વેળા જે હૃદયમાં લાગે છે, એવી લાચારીની દશાનું જ્ઞાનભાન જે પ્રગટે છે, ત્યારે પોતે કેવો નિર્માલ્ય છે, અને પોતે જાતે કશું જ નથી કરી શકતો (એટલે હવે કશું જ કરવાનું નથી એમ કરી હાથ જોડીને બેસી રહેવાનું પણ તે વેળા હોતું નથી.) એવી હાર થતી અનુભવતાં હૃદયમાં જે કારી ઘા લાગે છે, એને જે વેદના પ્રગટે છે, તેથી કરીને પોતાની લાચારી અને અશક્તિ દૂર થવા કાજે તે શ્રીપ્રભુને

ચરણકમળે પોતાના હૃદયની ઘા નાખે છે. તેની તે કાળની તેવી દશામાંના એના તેવા પ્રાર્થનાભાવમાં કોઈ ઓર પ્રકારનો ભાવ પ્રગટે છે, કારણ કે તેમાં હૃદય ભળેલું હોય છે. એવી પ્રાર્થનામાંથી જીવને બળ મળતું તે અનુભવે છે. એમ પોતાના અજ્ઞાનપણાને હઠાવવામાં પોતે અશક્ત હોવા છતાં, તે તેને જ્યારે અત્યંત સાલવા લાગે તેવી વેળા શ્રીભગવાનની કૃપામદદ પ્રાર્થનાભાવે હૃદયમાં માગતો રહે છે, તે તેને મળતી રહે છે એવા અનુભવ પણ અનેકના છે.

જાગૃતિ કેળવવા પ્રાર્થના

સંસારવહેવારમાં ભૂલેચૂકે પણ જીવ સ્વભાવથી કંઈ કશી ગણતરી કરવાનું, સમજવાનું, મૂલ્યાંકન કરવાનું કે વર્તવાનું ન બને તેની તકેદારી રાખવાની છે. તેમાં તો દૈવી પ્રકૃતિ દ્વારા જ અને તે રીતે વર્તવાનું છે. દૈવી પ્રકૃતિમાં દ્વંદ્વની દુનિયા નથી. એટલે આપણે સંસારવહેવારમાં જાણે આપણામાં દ્વંદ્વ જ નથી એમ વર્તવાનું છે, પણ જીવ દશાવાળા હોવાથી દ્વંદ્વની વૃત્તિ તો ઊભી થવાની જ, પરંતુ તે તે વેળા જાગતા બની જઈ તે પ્રમાણે ન વર્તતાં દૈવી પ્રકૃતિનો આશરો લેવાનું રહે છે, તે જાણવું, અને અપરા પ્રકૃતિથી દોરવાઈ જવાનું થતાં પ્રભુની કૃપામદદ વડે હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના (આર્દ્રભાવે અને આર્તભાવે) કર્યા કરવાની છે. એમ જે પ્રાર્થના કરે છે તેવો જીવ ઊભો રહી શકે છે. અપરા પ્રકૃતિમાંથી આપણે પરા પ્રકૃતિમાં જવાનું છે. આમ, જીવ પ્રકૃતિમાંથી દૈવી પ્રકૃતિમાં જવું તેનું જ નામ સાધના કે યોગ કે જે કહો તે.

આમાં આપણને શ્રીપ્રભુની ભાવનાનું સ્મરણ કરાવનાર

અને એને અખંડ રખાવી શકે એવું એક સરળ અને સહજ સાધન જે છે તે નામસ્મરણ છે, માટે એને પળેપળ લીધા જ કરવું. એટલું મોટેથી બોલવું કે આપણા કાન તે સાંભળી શકે.

આમ, આપણે જાગ્રતિ કેળવવાની છે. જે જીવને જાગ્રતિ રહેતી ન હોય, તેણે ત્યાં સુધી તેનું બધું કાચું સમજવું, કારણ કે તે ગમે ત્યારે બેસાવધ બની જ જવાનો, અને ગમે તેમ તણાઈને ઈંટાઈ પણ જવાનો. એ પોતાને રોકી શકવા જેટલું આંતરિક બળ તો પેદા કરી શકેલ નથી, તેથી તેવા જીવે નામસ્મરણ કરી કરી પોતાની નબળાઈઓથી મુક્ત બનવાને, એની અસરથી જીવનમાં લેવાઈ ન જવા કાજે, તેવી વેળા શ્રીભગવાનની કૃપામદદ માટે પ્રાર્થના કરી કરી, પોતે ઉત્કટપણે સજાગ થવાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન કરવાનો રહે છે. જે જીવ એવો હૃદયથી પ્રામાણિક પ્રયત્ન નેક દાનતથી કર્યા કરતો હોય છે, તેવા જીવને નાહિંમત થવાપણું ક્યાંયે રહેતું નથી, તે તો પડે, પડે ને પાછો ઊઠે, એમ અનેકવાર જીવનમાં બન્યા કરતું હોય છે. એવી ચઢઊતરમાંથી જીવને સાચા જીવનની ઝાંખી સાંપડે છે. એવો જીવ પોતાના જીવન-સંગ્રામના મરણિયા પ્રયત્નોમાંથી ઊભા અને ટટાર થયા કરવાનું પ્રભુકૃપાથી શીખે છે. માટે પ્રયત્ન કરતા રહેવામાંથી જ જીવનની ઉષા પ્રગટવાની છે.

વિપરીત પરિસ્થિતિ વેળા પ્રાર્થના

વિપરીત પરિસ્થિતિ થાય, માથે ચારેતરફથી દુઃખનો દાવાનળ પ્રગટે તેવી વેળા આપણે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવી. એવી

સ્થિતિ જે સ્વજનોની થતી હોય છે, તેવી વેળા તેમનું સ્મરણ થતાં હું તો ભગવાનને પ્રાર્થના કરવામાં સમજું છું. જીવનનું ઘડતર કંઈ એમનું એમ બનતું નથી. એ કાજે તો હથોડાના માર સહન કરવા જ પડે. તેવો માર પણ હૃદયના ઉમળકાથી અને પ્રેમભક્તિજ્ઞાનના ભાવથી ઘડતર થવાના જ્ઞાનભાન સાથે સ્વીકારીને સહી લઈએ તેવું ગણવું કે વિચારવું તે પણ અયોગ્ય ગણાય. પણ તેવું જે દુઃખ, અવહેલના, તુચ્છકાર આદિ છે તે આપણા કાજે તો તપ છે. એવી ભાવના જ્યારે જ્યારે હૈયામાં જીવતીજાગતી રહ્યા કરે ને તેવી વેળા પ્રભુનો હૈયામાંથી પરમ આત્મા માન્યા કરીએ કે ‘હે પ્રભુ ! તેં મારા પામર પર પરમ કૃપા કરીને આવી તકો જીવનના ગુણો કેળવવા કાજે આપી છે, તેમાં તારા કૃપાબળ વડે કરીને ટકી શકાય એવાં બળસાધન આપજે. મને પામરને તારા સિવાય કોઈ સહારો નથી. તું જ એક મારો મદદગાર છે, તારણહાર છે, પોષણહાર છે, રક્ષણ કરનાર છે, માટે કૃપા કરજે. મહેર વરસાવજે અને તારી હામ આ જીવના હૈયામાં પ્રગટાવજે.’ એવો પ્રાર્થનાનો ભાવ ગર્જીતો હૈયામાં જાગી ગયેલો હોવો જોઈએ. એ જ આપણો સાચો બેલી છે. જે જીવ મનહૃદયથી કરીને પ્રેમભક્તિભાવે એનો આશરો લે છે, તેને પાછા પડવા વારો હજી સુધી તો આવ્યો નથી, અને તે અનુભવની હકીકત છે. માટે એને તેવી વેળા હૃદયમાં પ્રગટાવીને મરદની જેમ, પહાડની જેમ ઊભા રહેવામાં જીવનની મર્દાનગી જીવતી થવાની છે. જીવનને અને જીવનના ખમીરને પડકાર થતાં જે જીવ વધારે પ્રાણવાળો અને તેજસ્વી બને છે, એકમાત્ર તેવો જીવ શ્રીપ્રભુની કૃપામદદનો અનુભવ

કરી શકે છે. તેવા જીવને શ્રીપ્રભુની ઓથ-સહારાનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ મળે છે. એવો તે પરમ કૃપાળુ, દયાળુ છે. એની મદદ માગતાં જ મળે છે. જો આપણને તેવી મદદ માગવાની કળા હૃદયમાં પ્રગટેલી હોય છે તો. શ્રીભગવાનને માની જેમ રાજીપાની મનોદશામાં રહેવાપણું કે ન રહેવાપણું તો કશું જ નથી, પરંતુ આપણી એને સાદ પાડવામાં ઘણી ઘણી ક્યાશ હોય છે. આપણાં કરણોમાં એટલો બધો મેલ-કચરો ભર્યો પડ્યો હોય છે કે તેવા આધારનાં કરણોમાં એને પ્રગટાવવાની એવી પ્રામાણિક તાકાત ક્યાંથી હોય ?

પ્રાર્થના નાદથી કૃપામદદ—એ જ શ્રેષ્ઠ ઉપાય

પ્રભુકૃપાથી જો મનને ભાવમાં રાખી શકાયું, તો તો કંઈ કશું લાગતું હોતું નથી. મન પરનો જીવતો કાબૂ બીજા કશા નીતિનિયમોના પાલનથી કે બીજા સદાચારના આચરણથી પણ પૂરેપૂરો આવી શકતો નથી, એવો મારો પોતાનો અનુભવ છે. તેથી એકલા મનને કાબૂમાં અને સંયમમાં લાવવાના પ્રયત્ન કરતાં એનાથી જે ઊંચેની શક્તિ છે, તે શક્તિને પ્રેમભક્તિભાવે શરણે ગયા કરી એને પ્રાર્થનાનો નાદ પોકારી પોકારી, મન, પ્રાણ આદિને આપણે એની કૃપામદદ-શક્તિ વડે એમના યોગ્યપણામાં સરળતાથી જેટલું પ્રગટાવી શકીશું તેટલું બીજા કશાથી તેમ બનવું શક્ય નથી.

પ્રાર્થનામાં આર્તભાવની જરૂર

પ્રાર્થના કર્યા કરવાથી ભાવનાની નિરંતરતા ટકાવી રાખવામાં તે બહુ મદદરૂપ બની શકે છે. એકલી ઊર્મિગમ્ય પ્રાર્થનાઓથી કશું સાધનામાં આપણું દિલ વળવા લાગ્યું હોય

અને તેમાં ગળવા માંડ્યું હોય, ત્યારે ત્યારે આપણામાં એક એવા પ્રકારનો ઉત્કટ આર્તભાવ અને આર્દ્રભાવ પ્રગટે છે અને ત્યારે આપણી ઊર્ધ્વગતિ થવામાં જે જે અડચણરૂપ લાગતું હોય તે તે બધું એટલું બધું ખૂંચે છે ! તે તીવ્રતમ વેદના એટલી તો પ્રગટે છે કે તેનાથી મુક્ત થવાને કાજે મરણિયો જીવતોજાગતો પ્રયત્ન થાય છે. એવા પ્રયત્નમાં જ્યારે દિલની દાનત, પ્રામાણિકતા, વફાદારી અને નિષ્ઠા સંપૂર્ણપણે પ્રગટે છે ત્યારે તેવી, દિલથી દિલની દિલમાં કરાયેલી પ્રાર્થનાનો પોકાર એવો તો જીવનવિકાસની ભાવનામાં ઉઠાવ પ્રગટાવે છે કે તે તો તેનો એકમાત્ર અનુભવી જ જાણી શકે. જે પ્રાર્થના આપણે કરીએ, તે પ્રાર્થનાના અંતરમાં કે હાર્દમાં જો આપણો સાચેસાચો, ખરેખરો અને પૂરેપૂરો દિલનો જીવતોજાગતો સાબદો થયેલો પુરુષાર્થ પ્રગટેલો નથી હોતો, તો તેવી પ્રાર્થના જીવનવિકાસની સાધનામાં ફળીભૂત થઈ શકતી નથી.

દર્દભરી પ્રાર્થના થવી જોઈએ

જે જે મનમાં વલણો ઊઠે તેને આપણે સતત તપાસતા રહેવું, અને તે પ્રમાણે પ્રભુકૃપાથી તેને મઠારતા રહેવું. આપણે એક સ્થિતિમાંથી બીજી સ્થિતિમાં પલટાવું હોય, તો આપણે જે સ્થિતિમાં હોઈએ તે સ્થિતિ આપણને ઘણી ઘણી કઠવી જોઈએ. તેમાં એક પળ રહેવાય તો તેવી પળ એટલી બધી વેદનાયુક્ત વીતે કે જેથી કોઈ પણ રીતે આપણને કળ ન વળે, ચેન ન પડે. તેવું થયા વિના એક સ્થિતિમાંથી બીજી સ્થિતિમાં પલટાઈ શકાવાનું નથી. પ્રભુકૃપાથી આવું આપણામાં બને, ત્યારે જ ઉદ્ધારની આશા શક્ય છે. ખાલી ખાલી મોઢેથી

પ્રાર્થના બોલવાથી તેવી પ્રાર્થનાનો ઉઠાવ અને રણકાર કદી ઊઠી શકતો નથી. ભારોભાર વેદના પ્રગટ્યા વિના પ્રાર્થનામાં આર્તનાદ ક્યાંથી પ્રગટે ?

કળણમાં ઊતરી જવાતાં પ્રાર્થનાનો પોકાર

કંઈક કશામાં મન ભરાઈ જતાં કે ગૂંચવાઈ જતાં કે અટવાઈ જતાં, પગ તળે અંગારો આવતાં અને દાઝી જવાતાં, જેમ ઓચિંતી એકદમ ચીસ પાડી ઉઠાય છે, તેમ તેવી વેળાએ જો આપણે ભગવાનને અંતરમાં અંતરથી ચીસ પાડીએ, તો જરૂર આપણને મદદ મળતી અનુભવી શકીએ. કળણમાં કળેલો જીવ મહેનત કરવાથી તો ઊલટો વધારે કળણમાં ઊતરતો હોય છે. એટલે તેવી વેળા મહેનતની ત્યાં સાર્થકતા નથી. પણ બીજાની મદદ માટે, જેટલું જોર હોય તેટલાથી મદદ માગવાને માટે બૂમો મારવામાં તેવી વેળાએ સાર રહેલો છે. એટલે એવા કળણમાં ઊતરી જવાતાં અને તેનું ભાન થતાં એકમાત્ર ભગવાનને આર્ત અને આર્દ્ર હૃદયથી પોકાર કરવાનું શરૂ કરે અને માત્ર એકલા તે જ પુરુષાર્થમાં રત રહે તો તેવા પુરુષાર્થની કારી ફાવે ખરી.

ભાવ ભાવનો પ્રત્યુત્તર વાળે

જ્યારે આપણે જીવનની સાધનાના ભાવમાં દિલમાં દિલથી એકતાર રહ્યા કરવાને ઉત્કટ ભાવથી મથ્યા કરતાં હોઈએ ત્યારે તેવા ભાવની ઉત્કટતામાં ગતિમંદતા ટાળવાને માટે જે પ્રકારની જહેમત થવી ઘટતી હોય, તે આપણે ખરેખરા ભાવથી જો કર્યા કરતા હોઈએ અને તેવી વેળા પ્રાર્થના કરીએ, તો તેવા કાળે થયેલી પ્રાર્થનામાં અંતરમાં અંતરથી અંતરનો જે

ભાવ પ્રગટે છે, તે ભાવ કોઈ અનેરો છે, ભાવ ભાવનો પ્રત્યુત્તર વાળે છે. એવા અંતરના ભાવથી થયેલી પ્રાર્થના પોતાનું પરિણામ નિપજાવી શકે છે. બાકી તો કેવળ ઊર્મિપ્રધાન સાહિત્યિક પ્રાર્થનાથી જીવનવિકાસનું કામ સાધી શકાવાનું નથી, તે નિશ્ચે જાણશો.

પ્રાર્થનામાં એકાગ્રતા

પ્રાર્થનામાં જેટલા પ્રમાણમાં એકાગ્રતા જામશે તેટલા પ્રમાણમાં પ્રાર્થનાનો ભાવ આપણામાં પ્રત્યક્ષ કામ કરતો આપણને જણાશે. સવારસાંજ નિયમિત પ્રાર્થના કરવાનું રાખવું. દિવસ દરમિયાન પણ જ્યારે કંઈ એવું લાગે કે અનુભવાય ત્યારે પ્રાર્થના કરવી. એમાં ‘આપણને સારા વિચાર આવે. આપણાથી કોઈનું પણ ભૂંડું ન થાઓ. હંમેશાં આપણાથી બધું ભલું થયા કરો.’ એમ ભગવાનને અરજ કરવાનું રાખવું. પ્રાર્થના વખતે ચિત્ત કે લક્ષ હૃદય પર રાખવું. ઓછામાં ઓછું ત્રણ વખત રાત્રે સૂતી વખતે અને સવારે ઊઠતી વખતે તથા બીજો એક સમય એમ પ્રાર્થનાના સમય નક્કી કરીને રાખવા, તે વખતે એને જે કહેવું હોય તે ખૂબ લાગણીથી, એકાગ્રભાવે જાણે એનું અસ્તિત્વ પ્રત્યક્ષ હોય તેમ જ માનીને ખૂબ ખૂબ પ્રેમભાવે કહી નાખવું. જે કંઈ પારમાર્થિક માગવું હોય તે ત્યારે જ માગી લેવું. જે જે બધું કર્યું હોય. વિચારો, ભાવો, લાગણીઓ, આપણું બધું વર્તેલું, કહેલું, કરેલું એ બધું જ ત્યારે સમર્પણ કરતાં રહેવું. બાકીના સમયમાં તો મનને શાંત રાખ્યા કરવું. બીજા સમયમાં પણ કંઈ અહંકારના વિચારો આવે અથવા બીજી જાતના અન્યથા ભાવો આવે તો એને ત્યારે ને ત્યારે જ એ રીતે કાઢી નાખવાનું

રાખવું. મનમાં કશું સંઘરવું નહિ. મનમાં સર્વ પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમભાવથી વર્તવું. આપણા વિશે સહેજ પણ કોઈના દિલમાં વિરોધીભાવ હોય તો એના પ્રત્યે તો ખૂબ પ્રેમભાવ આપણે રાખવાનો છે. એને મનાવવા જવાનું નથી. (હા ! વળી કોઈ આપણું પ્રિયજન હોય તો હું તો પગે પડીને પણ મનાવી લઉં.) પણ પ્રેમભાવ ખૂબ રાખ્યા કરવાનો છે.

પ્રભુપ્રેમ માટે બૌદ્ધિક અભિગમ

પ્રભુ કઈ કઈ રીતે કૃપા કરે છે કે કરશે તે તો આપણે જાણતા નથી, પણ જે કંઈ કરે છે તે કૃપા જ છે, એટલું જાણતાં આવડે, એટલી શ્રદ્ધા દઢ થાય તો મનની શાંતિ અને આનંદ સ્થિર થાય અને એ માટે પ્રભુ પર અમર્યાદપણાના ભાવવાળો હૃદયનો પ્રેમ થયો હોય, તો તેવું માનવીનું મન, જીવનમાં સાંપડતા સર્વ પ્રસંગોમાં અને બનાવોમાં તેવું તેવું અને તેવી રીતનું જોવાની, સમજવાની અને અનુભવવાની કળાવાળું બને જ. તો હવે એવો પ્રેમભાવ કઈ રીતે ઉદ્ભવી શકે ? તે પ્રશ્ન બુદ્ધિમાં ઊઠે છે. તેને માટે એક તો સર્વ પ્રસંગોમાં - જીવનને ઉચ્ચતર ભૂમિકા પર લઈ જવાવાને માટે જ-કૃપા કરીને કોઈ ને કોઈ પ્રભુનો ગૂઢ હેતુ જ હોય છે, એમ બુદ્ધિથી દઢાવતા રહેવાનો જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો અભ્યાસ કેળવવાનો જીવતો પ્રયાસ કર્યા કરવો, અને બીજું, એનું મનન, ચિંતવન અને નિદિધ્યાસન સકળ કર્મ કરતાં કરતાં કર્યા કરતા રહેવાની દિલમાં ઝંખના પ્રગટાવ્યા કરવી. ત્રીજું એવા જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકના અભ્યાસ અને અધ્યાસ ભગવાનની ભાવના તદ્દન Abstract(અમૂર્ત) હોવાથી, અવ્યક્તપણે

હોવાથી તેની તરફની આપણી નજર મનહૃદય સાથે રહી શકતી નથી, એને પકડવાને માટે મનને આધારભૂમિકા પણ જોઈએ છે, એટલે મનને, જેઓ મળેલાં છે તેમનાં પ્રત્યેક કર્મમાં, પ્રભુભાવનાથી જ્ઞાનપૂર્વક તેવા અભ્યાસ અને અધ્યાસ કેળવ્યા કરવા. તેમ બનવાથી આપણાં અહમ્, મમતા તથા રાગાદિ દ્વંદ્વાદિ વૃત્તિનાં જોશ ને વેગ, તેવાં તેવાં કામમાં ઘટતાં જાય છે. તેવાં તેવાં મળતાં જતાં કર્મમાં મુખ્યત્વે કરીને પ્રભુના ભાવનો જ દૃઢ આધાર રાખ્યા કરવાનું જે માનવી મનહૃદયથી સતત એકધારું ચિંતવ્યા કરે છે, તેને મન, ચિત્ત, હૃદયમાં શ્રીભગવાનની ભાવના સાકાર બનતી જાય છે. એમ કરતાં કરતાં મનની ભૂમિકા વિસ્તાર પામતી જાય છે. માનવીનામાં જ્યાં સુધી ચિત્તમાં સંસ્કાર રહ્યા કરેલા છે ત્યાં સુધી અનેક આશાઈચ્છા તો ઊઠવાની જ. એવું એવું થતી વેળાએ તે આશા, ઈચ્છાઓ, કામનાઓ શ્રીપ્રભુને જ જણાવ્યા કરવી અને તે પણ પ્રાર્થના ભાવે. તે નિવેદન કર્યા જ કરવું. એમ ખરેખર રીતે કરવાથી શુષ્ક નથી બની જવાતું. માત્ર તેવી તેવી ઈચ્છા, આશા કે કામના માનવી વ્યક્ત કરે, તેવી જ રીતે ફળવી જોઈએ એવો માનસિક અંતરનો આગ્રહ પોતે શ્રીભગવાન પરત્વે કરેલા આત્મનિવેદનમાં જરા પણ ન હોવો ઘટે. અને એવી જ્ઞાનપૂર્વકની ભાવના દૃઢાવતાં સર્વ પ્રસંગ પરત્વે એવો જીવ નિરાસક્ત અને નિરાગ્રહી પણ બનતો જાય છે.

પ્રાર્થનામાંથી જ્ઞાનપ્રકાશ

આ જીવને સાધનાની કશી જ ગતાગમ ન હતી. પણ જો કોઈ કાર્યમાં પડ્યા તો તેમાં પડતાં પડતાં અને તે કર્મ

કરતાં કરતાં તેની સમજણ આપોઆપ ઊગી જાય છે. કામ કામને શીખવે છે. એ સૂત્ર જેમ વહેવારના ક્ષેત્રમાં જેટલું સાચું છે તેટલું આમાં પણ છે. આ સાધનાનું ક્ષેત્ર હોવાથી-વૃત્તિ, વિચાર અને ભાવનાનું ક્ષેત્ર હોવાથી-એમાં ઘણું ગૂંચવાઈ જવાનું બનવાનું અને ભેરવાઈ પડવાનું પણ બને છે, પણ જ્યાં જ્યાં ગૂંચવાઈ જવાનું બનતાં ત્યાં તેની ખબર પણ આપણને પડતી રહે છે, તે પણ નક્કર અનુભવની હકીકત છે. એની ખબર પડતાં શ્રીભગવાનની પ્રાર્થના કરવાનું સૂઝે છે. એનાથી ગૂંચવાડાનો ઉકેલ થતો અનુભવાય છે. એમ અનુભવ થતાં થતાં પ્રાર્થના પરનો આત્મવિશ્વાસ આપણને પ્રગટી જાય છે. એવો આત્મવિશ્વાસ પ્રગટ્યા પછીનું જે સાધન થાય છે, તે સાધનમાં ખબરદારી પ્રગટતી હોય છે, એમાં સાચો રણકાર જાગેલો હોય છે. પ્રભુકૃપાથી મને પણ એવી રીતે સમજણ પડતી ગયેલી. કરતાં કરતાં સમજણ પ્રગટે છે. માટે એ તો કરતાં જ રહેવાનું છે. હિંમત સાહસ રાખીને બસ ઝંપલાવવાનું છે. ધીરજ તો અપરંપાર જોઈશે. શ્રીપ્રભુ તો મદદ કરવા તૈયાર છે, પણ આપણને એની મદદ લેવાની ઊંડી ખરેખરી, સંપૂર્ણ ગરજયુક્ત તાલાવેલી ક્યાં પ્રગટેલી છે? માટે કૃપા કરો. માબાપ ! પડ્યા રહેવાનું તો ઘણું કરેલું છે, ધોર્યાં કર્યું છે. હવે તો જાગીને કંઈ કરવા માંડીએ તો આપણે શોભીએ.

સદ્ગુરુને પ્રાર્થના

કોઈ જીવને પોતાના સદ્ગુરુનો પ્રત્યક્ષ સાકાર ભાવ ન પ્રગટી શકે, એટલે મૂર્તિમંત તે ન થઈ શકે, તેમ છતાં કોઈ

લાગણીથી કે ભાવનાથી પ્રાર્થના થાય તો તેની યથાર્થતામાં શક્યતા ખરી કે નહિ, તે વિશે વિચારતાં સમજાય કે પહેલાં તો લાગણી કોઈ ને કોઈ પ્રસંગથી કરી કાં તો પ્રગટે, કોઈ આઘાત પ્રત્યાઘાતથી પ્રગટે અથવા તો જેનું અવલંબન લીધેલું છે, તેનું સ્મરણ થવાથી પ્રગટે અથવા તો કોઈ મુશ્કેલી, દુઃખ કે એવું પ્રગટતાં તેમાંથી કંઈક હળવાશ મેળવવાને પ્રાર્થના કરવાનું દિલ થાય અને તેવા દિલમાંથી લાગણી પ્રગટે, પરંતુ પ્રાર્થના જે પ્રગટે તેમાં યોગ્ય સંવેદન પ્રગટવા માટે તેના મૂળમાં, લાગણી અને ભાવના પ્રગટેલાં હોવાં જોઈએ. જે જીવે જેનું અવલંબન લીધેલું છે, તે અવલંબન પરત્વેનું જો તેનું દિલ જાગેલું હોય તો તેના પરત્વેનાં લાગણી, ભાવના, ભક્તિ વગેરે પણ તેનામાં તે સાકારરૂપના પરિણામમાં ન પ્રગટતાં હોય, એટલે કે સદ્ગુરુની મૂર્તિ તે નિહાળી શકતો ન હોય, તેમ છતાં તેવા અવલંબનના ભાવનું વ્યક્તત્વ કોઈ ને કોઈ રીત તેના વર્તન તરીકે પરખાઈ જવું ઘટે છે. તો તેવી લાગણી, ભાવના યથાર્થપણાનાં ગણી શકાય, અને લાગણી અને ભાવના યથાર્થપણાનાં હોય તો તેની પ્રાર્થના યથાર્થતાવાળી ગણાય.

હૃદયથી સદ્ગુરુની મદદ માગો

ગુરુ જો તે સાચા અર્થ અને ભાવમાં તેવા હકીકતે પુરવાર થયેલા લાગ્યા હોય, તો પછી સાધકે તેનામાં શ્રદ્ધાભક્તિ, વિશ્વાસ, ભરોસો કાયમ જીવતો દઢાવી દઢાવીને ગુરુના હૃદય સાથે પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે આપણું હૃદય, એના હૃદયનો ઉત્કટમાં ઉત્કટ એવી ઝંખનાથી સ્વીકાર થાય, એનો સત્કાર કરે એવા પ્રકારની ઝંખનાથી, ભાવનાથી તેના હૃદય સાથે સદ્ભાવથી

એકભાવે મળી જઈ, ગળી જાય અને એવાં હૃદય પ્રકૃતિનાં વલણોની વેળા એનાથી પ્રાર્થના ખરેખરા ભાવથી જો હૃદયમાં થયા કરે, તો જરૂર મળે છે જ એવો પ્રભુકૃપાથી આ જીવને અનુભવ થયા કરેલો છે. પ્રભુકૃપાથી જ્યારે હૃદયની પ્રેમભક્તિની ભાવનાથી સદ્ગુરુના હૃદય સાથે હૃદયનું સંધાણ થઈ જાય છે, તે વેળાએ જ્યારે જ્યારે આપણે જીવપણામાં આવી જતાં હૃદયથી એની પ્રાર્થના કરતાં આપણે પાછા ઉપર તરી આવીએ છીએ. એવો મારો તેવી બાબતમાં જીવનનો પાકો અનુભવ છે. એની સાથે આપણા હૃદયનો ઉત્કટમાં ઉત્કટ તાદામ્યપૂર્વકનો પ્રેમભાવ હૃદયમાં પ્રગટી ગયેલો હોવો ઘટે. એને હૃદયમાં હૃદયથી હાક મારવાની કળા અને તેવી ચેતનયુક્ત જાગ્રતિ એટલું આપણમાં પ્રગટેલું હોય, તો કંઈ પણ કશું આપણને હલમલાવી ન મૂકે. પ્રસંગ ગમે તેવો હોય, કામ અઢળક હોય, દર્દ કે એવું બીજું ગમે તેવું હોય, કશું આડુંતેડું હોય, તે તે વેળા જો આપણે હૃદયથી અને પ્રેમભક્તિ વડે હાક મારીએ છીએ અને પ્રાર્થના કરતા હોઈએ, તો તેવી તેવી વેળા તે હૃદયમાં પ્રગટે છે, એવો અનુભવ થાય છે. તેવા પ્રકારના અનુભવોથી સાધકને હૃદયમાં પાકી ખાતરી થતી હોય છે કે તે એકલો નથી, સાથે જરૂર કોઈ છે જ. તેમ ઓથનો અનુભવ થતાં અને તેવું પોકારતાં બળ મળતું જ્યારે તે અનુભવે છે ત્યારે એવો અનુભવ થતાં સાધક સદાય નિશ્ચિંત રહ્યા કરે છે.

માનવની કસોટી-પરીક્ષા પણ પ્રસંગ પડ્યેથી જ વરતાતી હોય છે. ‘પ્રસંગે જે ઊભું રહે તે જ સ્વજન’ એમ કહેવત

પણ છે. પણ તેને સૂક્ષ્મપણે વિચારીએ તો તદ્દન જુદો જ અર્થ નીકળી શકે. જો સાધના જ કરવાની હોય તો જીવે મામૂલી રીતે વર્તવાનું મૂકી દેવું જ પડશે. સાધના કરનારના દિલની સચ્ચાઈ, એની નેક દાનત અને એનું શૌર્ય, ધીરજ, હિંમત, સાહસ આદિ તેના વર્તનમાં તેવા તેવા પ્રસંગો પડ્યે વરતાઈ આવવા જોઈશે. એટલે જેને ઉદ્દેશીને આપણે પ્રાર્થના કરતા હોઈએ તેની સાથે આપણું દિલ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક ભળેલું હોય, મળેલું અને ગળવાની તત્પરતાવાળું હોય, તેવી વેળાએ આપણને સદ્ગુરુ આપણા દિલમાં દિલથી કરાયેલી પ્રાર્થનાનો જવાબ પણ વાળે છે.

કશું ન ચાલે ત્યારે

તમારું લક્ષ સતત એકધારું સાધનાના ભાવમાં ટકી રહેતું હોય અને ગડમથલની પળે જાગ્રત થયા કરતા હો અને જાગ્રત થઈને એવા પ્રયત્નમાં પાછા જીવંત બનતા હો અને એવા પ્રયત્નમાં કંઈ કશી કમીના મુદ્દલે ન રાખતા હો અને તેમ છતાં તમારું કંઈ કશું ચાલતું ન હોય, ત્યારે જો તમે સદ્ગુરુના દિલની સાથે એકાગ્રભાવે કેંદ્રિત થઈને દિલમાં દિલ મેળવીને મદદ લેવાને પોકાર પાડો તો મદદ મળવાની શક્યતા પણ છે અને મદદ મળી શકે છે. એવા અનુભવ પણ થાય. આ જીવના સાધનાકાળમાં એક ગાળો એવો મહા મુશ્કેલીભર્યો આવેલો કે જ્યારે તેનાથી થતા રહેતા સકળ પુરુષાર્થથી પણ કંઈ કશું બની શકતું ન હતું અને ઊંચે પ્રગટી શકાતું ન હતું. તેવી વેળાએ તેણે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વકનો શ્રીસદ્ગુરુનો આશરો લઈને પોકાર પાડેલો. તેવી પ્રાર્થનાઓ તે ગાળામાં મેં અનેક

કરી છે. દરેક લીટીને છેડે મારા સદ્ગુરુનું નામ 'કેશવ' આવ્યા કરતું. એવી પ્રાર્થનાઓથી જીવનમાં રચનાત્મક લાભ થયો છે, એ મારો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે.

એટલે મૂંઝવણ થાય તો તેથી વધારે મક્કમપણે પ્રગટવું. શ્વાસ લેવાની પણ અમૂંઝણ થાય ત્યારે સ્વસ્થ બનવું. અંતરસ્થ સદ્ગુરુ એ માત્ર સ્થૂળ ખોળિયું નથી. એ તો પતિતપાવની ગંગાના જેવો સતત વહેતો રહેતો ભાવનાનો શક્તિપ્રવાહ છે. ભાવના જેમ એક સ્થળે એકાગ્ર અને કેંદ્રિત હોઈ શકે છે, તેમ તે સર્વત્ર પણ હોઈ શકે. સદ્ગુરુની ચેતનાની ભાવનાને પ્રેમભક્તિ વડે જ ધારણ કરી શકાય. આપણામાં જીવન પરત્વેની જ્ઞાનપૂર્વકની પ્રેમભક્તિ પ્રગટ્યા વિના આપણું હૃદય ખૂલી શકતું નથી. હૃદય એ શબ્દ સ્થળવાચક નથી, પરંતુ કક્ષાવાચક કે ભૂમિકાવાચક પણ છે. એટલે સદ્ગુરુની ચેતનાની ભાવનાને આપણા જીવનમાં કામ કરવાને આપણે આમંત્રવી ઘટે, પરંતુ તે સાથે સાથે પાછું તે શક્તિ આપણામાં એની રીતે કામ કરી શકે, એવી સરળ ભૂમિકા સાધકે એને કરી આપવાની છે, તે કારણથી સદ્ગુરુ પરત્વેનો આપણા પ્રેમનો પ્રવાહ અસ્ખલિત ઊંડામાં ઊંડો, એકધારો હૃદયમાંથી વહ્યા કરતો હોય એ જીવનની સાધનાને કાજે ઘણો ઘણો જરૂરનો છે. તેથી વારંવાર એની પ્રાર્થના કર્યા કરવી. આધ્યાત્મિક જીવનની કેટલીક ઉચ્ચતર કક્ષાઓ વટાવ્યા બાદ નામરૂપનો ત્યાં લય થઈ જાય છે. તેથી ગમે તે નામે આપણે ભલેને પોકારીએ, તો તેમાં તેનો બાધ આવતો નથી. આપણી તેવી પ્રાર્થનાનો પોકાર તે ચેતના સ્વીકારી લે છે, પરંતુ તેવા

પોકારમાં હૃદયની પૂરેપૂરી સાચી, ઉત્કટમાં ઉત્કટ આર્તતા અને આર્દ્રતા હોવાં જોઈએ.

પ્રાર્થનામાં આત્મનિવેદન

ભગવાન સાથે વધારે ને વધારે પરિચય કે સંબંધ બાંધવાને માટે એક ઉપાય છે. એ આપણું પોતાનું પ્રિયજન હોય તેવી રીતે, મિત્રને, પત્નીને કે બીજા કોઈ એવા પ્રિયને વાત કરતા હોઈએ તેવી રીતે, એ જે તે બધું ખૂબ ભાવનાથી હંમેશાં સંબોધવાનું રાખવું, એમ કરતાં કરતાં એવી ટેવ પડી જતાં, એ વસ્તુમાં હકીકતપણું-સત્યતા-આવી જશે. સાધનામાં પ્રાર્થના આમ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે.

આપણી દરરોજની હાલત, દશા, વિચારો, લાગણીઓ, કાર્યો વગેરે જેમ થવાં જોઈએ તેમ ન થયાં જતાં હોય, તો તે પણ એને સતત નિવેદન કર્યાં કરો અને સાચા માર્ગદર્શન માટે ગદ્ગદ કંઠે પ્રભુને પ્રાર્થના કરવાનું રાખો. એનાથી ઘણા લાભ છે. એક તો એની સાથે હૃદયની નિકટતા કેળવાય છે અને આપણા પોતાપણાનું સ્પષ્ટ દર્શન થતું રહ્યા કરે છે. તેમ જ જ્યાં જ્યાં જે જે કરવાનું હોય છે, તે પણ એમાંથી જ સૂઝે છે.

જે જે કંઈ બને કરે-મનમાં પણ-તે તે બધું શ્રીભગવાનને ચરણકમળે કહ્યા કરીએ. એમ કહ્યા કરવામાંથી એની સાથે હૃદયનો સંબંધ બંધાયે જાય છે. જ્યાં જ્યાં ખંચકાવાય ત્યાં પ્રાર્થના કરવી. પાણી પીતી વખતે પ્રાર્થના, લઘુશંકા સમયે પણ તેમ જ. જમતી વખતે પણ, કપડાં પહેરતી સમયે, નાહવા સમયે એમ પ્રત્યેક કર્મના આદિમાં તે તે કર્મ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે છે, એવી હૃદયની ધારણા ધરાવી ધરાવીને

પ્રાર્થના કર્યા કરવાની છે. રાતે સૂવાના સમયે, ઊઠતાં વખતે પણ તેમ જ.

શ્રીપ્રભુની ભાવના વિના એક પળવાર પણ જો સૂનાં રહ્યા તો આપણે અભડાયા એમ ગણવું અને માનવું. શ્રીપ્રભુની સ્મરણભાવના વિનાનો સમય જતાં તે આપણને ઘણું ઘણું કઠે અને એવી સ્મરણભાવના એ તો આપણા શ્વાસોશ્વાસ જેમ થઈ જવી ઘટે. ત્યારે જ સાધના થઈ શકવાની. જીવનું તાદાત્મ્ય પ્રભુકૃપાથી ઉદ્ભવ્યું છે એમ તો જ મનાય અને ગણાય. માટે કૃપા કરીને ચેતવામાં સાર છે.

પરંપરિત લાભ અને વિકાસ

આત્મનિવેદન અને સમર્પણભાવનું સાધન પણ ભક્તિ-ભાવ વિના સાચેસાચી રીતે પ્રગટી શકતું નથી. આ બધાં માટે પ્રગટેલું અને ખીલેલું હૃદય એ જરૂરની ભૂમિકા છે. આત્મનિવેદન અને સમર્પણભાવ ખીલતાં આપણાથી પછી હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના પણ ખરેખરા ભાવથી પ્રગટે છે. એવી પ્રાર્થનાનો રણકાર કોઈ ઓર પ્રકારનો અને અનેરો હોય છે. એ પ્રાર્થનામાં તાલાવેલીયુક્ત ઉત્કટતા પણ પ્રગટતી હોય છે. એટલે એવી પ્રાર્થના વડે કરીને આપણી ભૂમિકા યોગ્ય પ્રકારની પ્રગટવામાં શક્યતા સાંપડે છે અને પાછી તેને કારણે નવા પ્રકારની સ્થિતિને માટે અને તેના સ્વીકારને માટે આપણે લાયક થતા જઈએ છીએ. આમ, આમાં બેવડો લાભ થતો જતો હોય છે. એક બાજુથી આપણે ભાવનાથી ભાવનાના ઉત્તરોત્તર ઊંચી કક્ષાના સત્પ્રયત્નમાં લાગી રહેતા હોઈએ છીએ, અને સાથે સાથે નવી નવી ભૂમિકા જન્માવીને

નવી નવી ભૂમિકાનો સ્વીકાર થઈ શકે એવી સ્થિતિ પામવાને માટે લાયકાત મેળવ્યા કરીએ છીએ.

સાધક અને સાધના

સાધનાનો સનાતન માર્ગ તો સાંકડો છે, ઘણો ઘણો સાંકડો છે. શરૂશરૂમાં તો ઘણા ઘણા ગાઢ અંધકારથી રૂંધાયેલો પણ રહ્યા કરે છે. કંઈ જ સૂઝતું હોતું નથી. મૂંઝાયેલા મૂંઝાયેલા રહ્યા કરવું પડે છે. ચારેતરફથી ભીંસ આવે છે. તેને કેમ પહોંચી વળવું એની સાધકને કશી ગતાગમ તે વેળા જાગેલી હોતી નથી, પરંતુ જે સાધકની શ્રદ્ધા પોતાના જીવનના ધ્યેયમાં અપાર છે, તેવો સાધક કંઈ માથે હાથ જોડી બેસી રહેતો નથી. તે તો પોતાના અંતરના પ્રભુની કૃપામદદ માટે તે કાળે અપાર વેદનાથી, ફાટતા હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા કરે છે, પ્રાર્થનાનું બળ તો જે જાણે છે તે જાણે છે. જેમ ઘરમાં આગ લાગી હોય અને પોતે જેમાં ભેરવાઈ પડ્યા હોઈએ, એમાંથી મુક્ત થવાને કાજે જીવ જે અકથ્ય તરફડિયાં મારે છે, તે વેળા જે આર્તનાદ પુકારે છે, તે ભાવે તે (સાધક) પ્રાર્થના કર્યા કરતો હોય છે. એમ જે જીવ પ્રાર્થના કરે છે એને પ્રત્યક્ષ મદદ મળ્યા કરતી તે પોતે અનુભવે છે. તેવી મદદ મેળવ્યાના જે જીવને અનુભવ થાય છે, તેવો જીવ તે પછીથી કદી પોતાને એકલો, અટૂલો, એકલવાયો માની જ નથી શકતો. તેથી કરી સંસારવહેવારમાં કર્મ એ તો જીવનવિકાસ કાજેનું ઘડવાનું સાધન છે. એમ સમજી સમજીને તે તે પળે હૃદયમાં તે જાતનું જ્ઞાનભાન રાખીને તેને યજ્ઞ જાણીને તે તે બધું હરિને ચરણે જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક સમર્પણ કર્યા કરવાનું છે. એવી પળે જ્યાં જ્યાં ગૂંચ, મુશ્કેલી,

ઉપાધિ લાગે, અડચણ પડે, ત્યાં ત્યાં મસ્તક ટટાર કરવું. જીવનમાં ખુમારી પ્રગટાવવી. કદી નમી ન પડવું. વધારે પ્રકાશમાન અને તેજસ્વી બનવું. પોતાના જીવના પ્રાણ-આધારને હૃદયમાં હૃદયથી જગાડી જગાડીને હૃદયની પ્રાર્થના દ્વારા એની કૃપામદદ મેળવ્યા કરીને એ પરમ કૃપાળુનો પ્રત્યક્ષ સહારો મેળવવો. એમ થતાં આપણે સદાય નિરાંતવાળા અને નિશ્ચિંતતાવાળા રહી શકીશું. આ માર્ગમાં પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ ઘણું ઘણું મોટું છે. કંઈક પણ કશું થાય ત્યારે પ્રાર્થના કર્યા વિના ન રહેવું. એમ પ્રાર્થના કરતાં કરતાં હૃદયનો ભાવ જે વિકસે છે અને શ્રીભગવાનની કૃપામદદ મળ્યા કરવાના અનુભવની પરંપરા જ્યારે સાધકના જીવનમાં પ્રગટે છે ત્યારે એને ઓથ મળવાથી હૂંફ અને પ્રત્યક્ષ સહારો પોતાની પાસે વહ્યા કરે છે એમ હૃદયમાં લાગવાથી, તે સદાય નિશ્ચિંત અને નિરાંતવાળો રહી શકે છે અને બુદ્ધિ સ્થિરપણામાં પ્રવર્તે છે.

એકવાર ગાંધીજી પ્રાર્થના ભૂલી ગયા, ત્યારે કેટલું અને કેવું ઊંડું દર્દ પ્રગટ્યું હતું ! જોકે તેઓ તો સતત દરિદ્રનારાયણની એકમાત્ર સેવામાં જ લગાતાર પરોવાયેલા જ રહ્યા કરતા હતા. જ્યારે આપણે તો ગળાબૂડ સંસારના રગડા-ઝઘડામાં ડૂબેલા રહ્યા કરીએ છીએ. અને એવા આપણે જીવો ચેતનનો અનુભવ કરવા યા જીવનવિકાસના ઊંચા આદર્શ સિદ્ધ કરવા નીકળેલા છીએ ! અને આપણા વેશ તો જુઓ ! આપણને એને (પ્રાર્થનાને) ભૂલી જવાતાં એટલી કારમી વેદના થાય છે ખરી ? જે જીવને ચેતનનો અનુભવ કરવાની મહત્વાકાંક્ષા છે, એવા

જીવને પ્રાર્થના તો પળેપળ એના જીવનના તાણાવાણામાં સતત એકધારી જીવ્યા કરતી વણાઈ ગયેલી હોવી જોઈશે. અને તેવું બની ગયું હોય, તો જ તેવો જીવ ચેતનનો અનુભવ કરી શકવાની શક્યતાની મર્યાદામાં પ્રગટી શકે છે. આ છે એનું લક્ષણ અને એની યથાર્થતાનું માપ.

પ્રાર્થનાની દિલચસ્પી મૌનમાં

એની પ્રાર્થના તો એના રોજિંદા વહેવાર, વર્તન, સંપર્ક, સંબંધ, કર્મો, વાતચીત, તેબધાંયમાં એના હૃદયનો જીવતોજાગતો પ્રેમભક્તિયુક્ત તાર તો એની સાથેના અનુસંધાનમાં સતત જોડાયેલો જ રહ્યા કરતાં કરતાં, થયા કરતી હોય છે. એવી છે એની પ્રાર્થનાની દિલચસ્પી. એવા જીવની પ્રાર્થનામાં વાણીના-ભાષાના-વ્યક્ત શબ્દ હોતા નથી. તે મોઢામાંથી નીકળતી હોતી નથી. એની પ્રાર્થના તો એનું હૃદય કર્યા કરતું હોય છે. એવી પ્રાર્થના ચેતનપ્રેરક હોય છે. પ્રાણપૂરક હોય છે. એવી પ્રાર્થના તો પોતે જ શક્તિ સ્વરૂપે બની જતી હોય છે.

સાધકના જીવનના સ્થૂળ મૃત્યુ સમયે પ્રાર્થના

પ્રત્યેક નિરાશા, હાર, જીવ સ્વભાવનાં વલણ, વિચાર, વૃત્તિના પ્રસંગે સાધક કેવી કેવી જાગૃતિ રાખી હૃદયમાં વર્તે છે, તે બધું સાધનાની ભાવનાની કેળવણી અર્થે અને વૃદ્ધિ અર્થે છે. એવું હૃદયમાં તેવી તેવી વેળા જ્ઞાનભાન પ્રગટવું અને પ્રગટીને તે પ્રમાણે વર્તવાનું બનવું તે ઘણું ઘણું જરૂરનું છે.

સાધક કદી માથે હાથ દઈને બેસી તો નહિ જ રહે. તે તો જેનો તેનો યોગ્ય ઉકેલ કાઢવાને મથ્યા કરવાનો, કે જેથી કરી તેની શાંતિ, સમતા, તટસ્થતા, પ્રસન્નતા આદિનો ભંગ

ન થાય. જ્યારે જ્યારે સાધકને નિરાશા, હાર જીવ સ્વભાવ અને પ્રકૃતિનાં વલણો અને અનેક પ્રકારનાં દ્વંદ્વની પકડમાં પડી જવાનું બને ત્યારે હૃદયમાં વધારેમાં વધારે શાંત બનવું. દૃઢતાથી હૃદયમાં સ્વસ્થતાને ધારણ કરવી. કૃપા કરીને ધીરજ ધરવી. પ્રભુને પ્રાર્થના કર્યા કરવી. આવી વેળાએ અકળાઈ જવાથી ઊલટું મન વધારે ખરાબ બને છે. અશાંત થઈ જવાથી, અકળાઈ જવાથી, તંગ બનવાથી, તેમ અનુભવવાથી જે પરિસ્થિતિ ઊભેલી હોય છે, તેને તે લંબાવે છે અને વ્યથાને પણ લંબાવી મૂકે છે. એમ થતાં સાધનાની ભાવનાની એકતારતા જે કંઈ જામી કરી હોય, તે તો તૂટી જ જાય છે. સાધક બિચારો કડડભૂસ કરતોકને તૂટી પડે છે. બસ ત્યાં જ સાધકના જીવનનું સ્થૂળ મૃત્યુ છે એમ સમજવું.

તેથી મારી પ્રાર્થના છે કે એવા પ્રસંગોએ વધારે મક્કમતાપૂર્વક સાવધ થવું, જાગ્રત થવું અને મનમાં કશું જ લેવું નહિ. ઉપર જણાવી તેવી સ્થિતિમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા કરવી. તેમ કરતાં મનમાં વિહ્વળતા જાગે, આકળવિકળ થઈ જવાય, તો મોટેથી હરિ:ૐનો ઉચ્ચાર કરવો. તેમ કરતાં સંકોચ લાગે તો પ્રભુપ્રાર્થના મનમાં ને મનમાં કર્યા કરવી, પરંતુ સાધનાના ભાવને વિરોધી હોય એવા પ્રસંગો ઊપજે તેમાં એકદમ એકાકાર તો ન જ થઈ જવું. માથે મોટું વાદળ ડામાડોળ તૂટી પડ્યું છે, જાણે મહા આફત વરસી રહી છે, અને ભયંકર આગ લાગી ગયેલી છે, એવી એવી ખાલી ઉશ્કેરાટની લાગણીમાં મનને તણાવા ન દેવું, તદ્દન સ્વસ્થ બનવું.

વૃત્તિના હુમલાના ઉપાય

કશું પણ કેવળ અનિષ્ટ નથી. અનિષ્ટને પણ સદુપયોગની રીતે ભાવનામાં પ્રેરવવાની અને વાપરવાની કળા આજે જાણે કે લુપ્ત થઈ ગઈ હોય એમ અનુભવમાં પ્રવર્તે છે. જીવન-સાધનાના મુખ્ય ભાવ કરતાં જ્યારે જ્યારે જીવદશાની વૃત્તિનું જોર જો કોઈવાર આપણામાં વધેલું લાગે, તો તેથી આપણે હાલી ઊઠવું કે નિરાશ થઈ જવું નહિ. ત્યારે એવી વૃત્તિનું નિરીક્ષણ કરીને તેને તાબે ન થઈ જવું. એનાથી પ્રેરાયેલી લાગણીમાં અને વિચારમાળામાં તણાઈ ન જવું, એટલે કે આપણે એના મણકારૂપ ન બની, તેવી વેળાએ આપણે એ બધાથી પર કોઈક અમૃત તત્ત્વના બનેલા છીએ અને અગાધ શક્તિવાળા છીએ એવી ભાવના દઢાવીને પ્રાર્થનાભાવે તેવી જીવપ્રકારની વૃત્તિથી મુક્ત થવાને કોઈક પ્રાર્થનાત્મક ભજન દ્વારા આપણો આર્તપોકાર આત્મનિવેદનભાવે શ્રીપ્રભુને સંભળાવવો. જો ચેતીને, જાગીને આવો ઉપાય તે વેળા કરી શકીશું, તો જીવપ્રકારની વૃત્તિમાં રસ લેતા જરૂર અટકી શકીશું. અને તેથી કરીને પ્રાર્થનામાં ભાવની ઉત્કટતા પ્રગટશે.

જીવદશાની પ્રકારની વૃત્તિ જ્યારે જ્યારે જન્મે ત્યારે આપણે જેને અત્યંત નિર્મળ, શુદ્ધ, પરમ સાત્ત્વિક વ્યક્તિ વિશેષ તરીકે દિલથી, હૃદયથી સ્વીકારતા હોઈએ તેનો આપણે હૃદયની ભક્તિથી હૃદયમાં સત્સંગ કરવો. જેને આપણે સદ્ગુરુ તરીકે સ્વીકાર્યા હોય તેને આપણા મનની આંખ આગળ

પ્રગટાવીને આર્તનાદે અને આર્દ્રભાવથી તેની પ્રાર્થના કરવી. જો આપણને સાચેસાચી રીતે તેવી વૃત્તિ ઉત્કટપણામાં ડંખતી હશે તો તેવી પ્રાર્થના કરતાં કરતાં યોધાર આંસુ પણ આંખમાંથી સરે, તે એવી રીતે ડંખવાનું એક જાતનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. તેવી પ્રાર્થનામાં આપણા દુઃખનો એવો તો રણકાર ઊઠશે કે તેના પ્રત્યાઘાતથી પેલી વૃત્તિ તો ક્યાંયે અદૃશ્ય થઈ જશે.

પ્રાર્થનાનો રામબાણ ઈલાજ

જે કોઈ સાધક છે અને જો તેની સાધનામાં તેનું દિલ રહ્યા કરતું હોય, તો એવાના જીવનકલ્યાણના માર્ગમાં કોઈ આડખીલીરૂપ ઝાઝો કાળ બની શકવાનું નથી. એવો સાધક તો ચેતનને અનુભવવાને કાજે જે કંઈ કિંમત આપવાની હોય, એને કાજે જે કંઈ સાહસ, જોખમો ખેડવાનાં આવે, તે ખેડવાની શક્તિથી એવો તો બસ ખપી જવામાં મસ્ત રહ્યા કરે છે કે જગત અને સંસાર એની આગળ શૂન્ય બની જતાં હોય છે. તેમ છતાં તે હારે ખરો, પણ તેવી તેવી હારમાંથી પરાક્રમ અને મર્દાનગી પ્રગટે છે. ભગવાનને તે સમયે વધારે ને વધારે હૃદયથી વળગ્યા કરે છે. તે જ એનો સાચો સહારો છે, એવો એને પ્રત્યક્ષ અનુભવ પ્રગટે છે. પ્રાર્થના એનું સબળ સાધન બને છે. ભગવાનને આર્તતા અને આર્દ્રતાપૂર્વક હૃદયથી કરેલ કાલાવાલા અને તે સમયે એનાથી થતી ગદ્ગદ ભાવનાયુક્ત વિનંતી, એ જ એનો (સાધકનો) તે કાળમાં રામબાણ ઉપાય છે. જ્યારે એ રીતે શ્રીભગવાનને ચરણકમળે પોતાની હારજીત મૂકી દે છે અને પોતાનું એમાંનું એકે રાખતો

નથી-નથી રાખતો જીત કે નથી રાખતો હાર-એને જ જે તે
 બધું સોંપ્યા કરીને જ્ઞાનભક્તિભાવે સમર્પણ કર્યા કરે છે. એવો
 સાધક સદાય હળવો હળવો અને પ્રસન્નચિત્ત રહે છે. એટલે
 એના પ્રેમમાં ઉદ્વિગ્નતા પ્રવેશી શકતી નથી. એટલા માટે એનો
 પ્રેમ ઘટી શકતો નથી અને બીજા કશા આડાતેડામાં પરિણમતો
 નથી. નથી થતી એને એથી કશા પર ઈતરાજી કે અન્યથા
 વૃત્તિ કે નથી થતો કોઈ પર અણગમો. સારું જગત ભલેને
 એનાથી ઊંધું જતું હોય, એની એને કંઈ થોડી જ પરવા હોય
 છે ! એવાને દિલ એક બાજુ શ્રીભગવાન અને બીજી બાજુ
 જગત-સંસાર એ બંનેમાં હંમેશાં મહત્ત્વ શ્રીભગવાનને જ તે
 આપ્યા કરતો રહે છે. એટલે એવાનું તો સઘળું હેમખેમ
 ભગવાન ચલાવ્યા કરતો હોય છે. સંસારનાં સ્વજન પોતાની
 સમજ, રીત, વહેવારવર્તન બદલવાને કાજે ખંત, ઉત્સાહ,
 ઉમળકો જો ન દાખવે અને તેમ કરવા જવામાં જાણે આખું
 જગત તૂટી પડતું હોય એમ જો તેમને લાગે, તો ત્યાં પેલો
 સાધકજીવ પણ બિચારો શું કરી શકે ? સાધક પણ આખરે
 તો પોતાનો પ્રયત્ન ન ફાવતાં પ્રભુ પર જ છોડી દે છે. તે
 સ્વજન પણ બિચારું શું કરે ? સાધક એને આત્મસાત્ કરવાને
 ઉદ્યત બન્યો છે, તે હકીકત પેલા બિચારાને ગળે કેમ ઊતરી
 શકે ? તેને તે બધું ગજા ઉપરવટનું હોય છે. ઉપાયો અને
 કારણોનું મૂળ બતાવવાને માટે પ્રભુકૃપાથી આ બધું બનતું કર્યું
 છે, તેમાં બળ, વેગ, ઉત્સાહ વગેરે મળે એવું કરવાનું પણ
 એની કૃપાથી કરી શકાયું છે.

પ્રાર્થનાભાવે પોકાર

આપણામાં પોતાનામાં ચેતનની એક એવી સમગ્ર શક્તિ જાગ્રત થઈને તેવી સાધનાના એક પછી એક, ભાવનાના વિકાસના ઉન્નત ક્ષેત્રમાં પ્રગટેલી હોય છે, તેને માત્ર પ્રાર્થનાભાવે જ્ઞાનયુક્ત જાગૃતિથી તેવા મહાન કોયડાના ઉકેલમાં કામે લગાડી દેવાનું કામ આપણું છે. એ તો કામધેનુ છે. એની કને જેવી ઈચ્છા પ્રગટાવીને જે કામ લઈશું, તેવું તે આપણને કામ આપ્યા જ કરવાની છે, પરંતુ આવી બધી હકીકત તો ઘણી ઘણી આગળની હકીકત છે. શરૂશરૂનો સાધક આ વાંચીને તેમ કરવા જાય તો પગ ભાંગી બેસે. આ હકીકત લખવાનું કારણ તો એ છે કે આગળ વધેલ સાધક તેવો કશોક કોયડો જન્મતા બેસી રહી શકતો નથી, એવા પ્રશ્નના ઉકેલમાં અંતરમાંની જાગ્રત થયેલી ચેતનાશક્તિને, એને પ્રાર્થનાભાવે પોકારીને, મદદ લેવાને કાજે, એને પોતાને જ્ઞાનપૂર્વક આહ્વાન કરવું પડે છે. કશું જ એનીમેળે તો બનતું હોતું નથી, તેમ જાણી, આપણે એવી કૃપાબળ મદદથી જીવનને એની પ્રગટતી જતી સર્વ દશામાંથી ઊંચે તારવવાને કાજે, સતત તે વહાલા પ્રભુની કૃપાશક્તિને પોકાર્યા કરવાની રહે છે. ‘એ બધું જ જાણે છે, એ અંતર્યામી છે, એને શું કહેવાની જરૂર છે’ એવા એવા જે ખ્યાલો છે, તે અજ્ઞાનપૂર્વક ભ્રમણાત્મક છે.

મન ઉપર કાબૂ

સાધક જો મન ઉપર કાબૂ મેળવવાનું જ્ઞાનભાન નહિ રાખતો થાય અથવા એવી કળા શીખવાની જો તે દરકાર કે પરવા નહિ રાખે, તેવી બાબતમાં જો તેનો જીવતોજાગતો

અભ્યાસ નહિ રહ્યા કરતો હોય, તો આપણાથી કશું પણ બની શકવાનું નથી. નિશ્ચય ઉપર આવી જવું જ પડશે. જગતમાં-સંસારવહેવારમાં આપણા નક્કર વર્તનથી જે તે બધું તોલાતું હોય. આપણા જીવનની શોભા પણ વર્તનમાં રહેલી છે. આપણા વર્તનથી નિશ્ચય પાકો થતો જાય છે. જેમ જેમ વર્તનમાં નિશ્ચયની મક્કમતા પ્રગટતી જાય છે, તેમ તેમ જીવનમાં તેજસ્વિતા અને પ્રાણ પ્રગટતા રહે છે. નિશ્ચયને અમલમાં મૂકવાનું કરવા જતાં ઘણી ઘણી મુશ્કેલીઓ તો આવવાની જ, અને તે બધું એવું એવું તો ઊભું થવાનું કે જાણે હંમેશને માટેનું હોય ને જાણે જવાનું જ નથી એમ સાધકને લાગ્યા પણ કરવાનું, પણ જો સાધક હૃદયમાં હૃદયથી તેવી તેવી વેળા પ્રેમભક્તિપૂર્વક પોતાના પ્રભુને આર્દ્ર, આર્તનાદે પ્રાર્થનાભાવે પોકાર પાડ્યા જ કરશે, તો તેને મદદ મળવાની છે. તે ઊઠી પણ શકવાનો છે, પણ આપણને તે તે પળે તેવો પોકાર પાડવાનું પણ ક્યાં સૂઝે છે ? માટે કૃપા કરીને જાગતા રહો, તો તો વધારે સારું. વધારે તો શું લખું ? આપણે જીવવું છે, તે જીવનવિકાસ સાધવાને કાજે, માટે ખંતીલા, ઉત્સાહી કાળજીવાળા અને મનથી સતત જાગ્રત રહેવાનું કર્યા કરીશું, તો બધું સલામત રહી શકવાનું છે. બાકી તો પૂરમાં ક્યાંયે તણાઈ જઈશું કે જેની આપણને કશી ગતાગમ પણ પડી શકવાની નથી.

બહિર્મુખતા ટાળવા કાજે પ્રાર્થના

જો પ્રેમભક્તિજ્ઞાનપૂર્વક નામસ્મરણની ભાવનામાં સતત રહેવાનો અભ્યાસ જીવની બહિર્મુખતા ટાળવા કાજે આપણે

કર્્યા કરીએ અને ઈંદ્રિયો અને કરણોનાં હલનચલન-ગતિ સાક્ષી થઈને નિહાળ્યા કરીએ અને એમનાં આડાંતેડાં વલણ પરત્વે જાગ્રત રહીએ, તે તે વેળા તે તે બધું શ્રીપ્રભુને ચરણકમળે સમર્પણ કર્યા કરવાનો અભ્યાસ કેળવીએ અને એવા સમયે તેવાં ઈંદ્રિયો અને કરણોને યથાર્થ રાખી શકવાને માટે હૃદયમાં હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા કરીએ તો જ સાધનાનું કામ બન્યા કરે. સાધકને કાજે પ્રાર્થના એક મોટામાં મોટું સાધન છે. પ્રાર્થનામાંથી અખૂટ બળ અને અતૂટ શક્તિ મળ્યા કરે છે. એવો અનેકનો અનુભવ છે. એમનું એમ તો કશું થઈ શકતું નથી.

અહંકાર અને પ્રાર્થના

સાધના કરનાર જીવ અહંકારને જરા સરખો પણ ઊઠવા દેવાનો ન હોય. એવાને સંસારી જીવો અનેક રીતે ટકોરશે. એને પ્રજ્વલિત (જીવદશામાં) કરાવવાને અનેક રીતે મથશે. તેમ છતાં એણે ત્યાં જરા પણ મચક આપવાની નથી. અહંકાર જેવો તેવો નથી. એને તો હજાર માથાં છે. એનાં માથાં કપાઈ જાય, છતાં નવાં નવાં જન્મતાં હોય છે. એના હાથ, પગ, માથું, ધડ બધું જ જુદું જુદું કાપીને વેગળે ફેંકી દો, છતાંય તે બધાં પાછાં ભેગાં થઈને એક થઈ જાય છે. એવાં છે અપરા પ્રકૃતિનાં અહંકારનાં લક્ષણ અને સ્વભાવ. માટે એને તો ભગવાનને ચરણ પ્રેમભક્તિજ્ઞાનભાવે સમર્પણ કર્યા કરવો. જ્યાં જ્યાં એનું ડોકિયું થયું કે એને ભગવાનને દઈ દેવો. ‘દઈ દેવો.’ તે કેવી રીતે બને? દઈ દેવો એટલે તેવી તેવી વેળા શ્રીભગવાનને હૃદયમાં હૃદયથી સાચી રીતે આર્દ્રપણે અને આર્તભાવે પ્રાર્થના કરવાની કે, ‘પ્રભુ ! આને આપ કૃપા કરી

સ્વીકારી લો. આપની અને મારી વચ્ચે એક મોટું અંતરાય પડાવે છે, માટે કૃપા કરીને એને આપ આ જીવની કનેથી લઈ લો. આપને ચરણકમળે તે હું સમર્પણ કરું છું.’

જો આપણે સાચા સાધક હોઈએ અને આપણને જીવ પ્રકૃતિનો એવો અહંકાર ખરેખર કાંટાની જેમ ખૂંચતો હોય, તો આપણી પ્રાર્થનામાં આર્તનાદ અને આર્દ્રભાવ પ્રગટવાનો જ, પણ મૂળ મુદ્દાની ખરી વાત જ એ છે કે જીવને પોતાની અપરા પ્રકૃતિનું ખરેખરું સાલવાપણું, ડંખવાપણું અને એનાથી દાઝવાપણું હૃદયથી લાગેલું જ હોતું નથી. માટે આપણે પ્રભુની કૃપામદદ યાચી યાચીને એવું લગાડવું.

અહંકારને તો નિર્મૂળ જ કરવો. અહંકાર જેનો ટળ્યો, તેવો જીવ અપરા પ્રકૃતિમાંથી પરા પ્રકૃતિમાં જઈ શકવાને સમર્થ થઈ શકવાનો. એમ સંસારવહેવારમાં અહંકારરહિત થવાનો જાગૃત જ્ઞાનપૂર્વકનો પ્રયત્ન કરતાં કરતાં આપણે મથવાનું છે. અહંકાર હશે ત્યાં સુધી મન કે પ્રાણનાં જીવ દશાયુક્ત વલણોને આપણે ઊંચે લઈ જવાને શક્તિમાન થઈ શકીશું નહિ. માટે જેણે સાધના કરવી છે, એણે તો નીચાથી નીચા, ચરણની રજનીયે રજ અથવા શૂન્યથી શૂન્ય થયા કરવાનું છે. જ્યાં જ્યાં અભિમાન જાગે, ત્યાં એને શ્રીભગવાનને સોંપ્યા કરવાનું છે. વળી, એમ કહેવું કે, ‘હે ભગવાન ! આ તને સોંપ્યું’ એમ ખાલી ખાલી બોલ્યે નહિ ચાલી શકે. એમાં સાચેસાચી ખરેખરી દર્દભરી હૈયાની દાનત તે કાજેની અને તે પરત્વેની પૂરી પ્રગટેલી હોવી જોઈશે. તો જ કાંઈક કારજ સધાશે.

જીવનવિકાસ કરવાનું ખરેખરું દિલ થયેલું હોય, તો સાધકે પોતાના ધ્યેયને માર્ગે વિકાસને રૂંધનારું જે જે કંઈ આવે તેનો ત્યાગ કરવાનું આત્મિકબળ પ્રગટાવવાનું રહે છે. માર્ગમાં વિકાસ પરત્વે જે જે કંઈ આડખીલીરૂપ નીવડતું હોય, એનું સ્પષ્ટ દર્શન સાધકને થઈ જવું જોઈશે. ત્યાગ કરતા રહેવાની જાગૃતિ તેણે સાધવાની રહે છે. આમ હોવા છતાં તેણે એટલે સાધકે વધારે મહત્ત્વ તો તે કાજેનાં કૃપા-બળ-મદદ મેળવવા કાજેની પ્રાર્થના, ભક્તિ, પ્રેમ અને સમર્પણ આદિની હૃદયમાંની તેવી તેવી સાધનાઓને આપવાનું રહે છે. જેમ પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય છે, તેનું ભાન થતાં તેને કાઢવાના ઉપાયમાં માનવી વધારે મહત્ત્વ આપ્યા કરે છે તેમ. એવી જ રીતે નામસ્મરણ-ભાવના, ધારણાપૂર્વક થયા કરે, તેના પર તેનું મહત્ત્વ રહ્યા કરવું જોઈએ. જેની મદદથી સાધકે ચઢવું છે, તેના હૃદયમાં, એકમેળ, એકાગ્ર અને પૂરેપૂરું કેંદ્રિત અને તે પણ પ્રેમભક્તિ-જ્ઞાનભાવે કરીને કરવાનું રહે છે. તેની મદદ લીધા કરવાની છે. કંઈક થતાં એનામાં મનદિલ પરોવી દેવાના રહે છે.

ભગવાન સાથે માના જેવો સંબંધ

સાધકે તો અંતરમાં અલગ રહી બધાં જોડે પ્રેમભાવે ભળવાનું છે. તેણે મનને પ્રસન્નતાભર્યા મૌનની સ્થિતિમાં પ્રગટાવી દેવાનું છે. ‘ભગવાન ઉપર ભરોસો રાખીને એ જેમ કરાવશે તેમ કરીશું’ એવું બોલવું આપણે કાજે મિથ્યા છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહંકાર ભગવાન ઉપર સંપૂર્ણ ભરોસો રાખી શકે એવાં બની જાય ત્યારે તેમ બોલવું એ યોગ્ય ગણાય. જ્યાં સુધી તે એવાં બન્યા નથી ત્યાં સુધી એવાં બનવામાં આપણે

પૂરેપૂરો ભાગ હૃદયથી ભજવ્યા કરવાનો છે. હાર કે નિરાશા જ્યાં જ્યાં સાંપડે ત્યાં ત્યાં એને હૃદયના આર્તનાદથી હૃદયની પ્રાર્થના કરવાની રહે છે. પ્રસંગે પ્રસંગે અને વિચારે વિચારે એની કૃપામદદની પ્રાર્થના કર્યા કરવાની છે. બાળક જેમ મા પાસે અનેકવાર કહ્યા કરે છે અને માગ્યા કરે છે, એવો હૃદયનો સહજ ભાવ શ્રીભગવાનની પાસે આપણે રાખવાનો છે. એ કાંઈ રાખ્યો રહી શકતો નથી. એવી સ્થિતિ હોય તો જ તે રહી શકે, એટલે આપણે એવી સ્થિતિમાં પ્રગટી જવાનું છે.

જે જીવથી પોતાની સાથે રહેલા જીવની સાથે હૃદયના ભાવથી સુમેળ જો ન સાધી શકાતો હોય, તો તેવો જીવ સાધના શું કરી શકનાર હતો ? સાધના કરનાર જીવનાં કશાંક તો લક્ષણ હોવાં જોઈશેને ? સૂંઠને ગાંગડે કંઈ ગાંધી થોડું થઈ શકવાનું છે ? જગત કે સંસારી જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં આડુંઅવળું ચાલી શકે, પણ સાધનાના ક્ષેત્રમાં કોઈ પોતાને છેતરીને આગળ જઈ શકનાર જ નથી. જો સાધક પોતાના પંથે પ્રામાણિકપણે હૃદયની નેક દાનતથી, વફાદારીથી મથનાર હશે, તો તેનાથી થયેલું કંઈક પણ જે બૂરું કે ભૂંડું હશે, તે તેને તુરત ડુંબ્યા જ કરવાનું અને તે શ્રીભગવાનને ચરણકમળે નિવેદન કરી ફરીથી તેવું ન બની જાય, તે કાજે દૃઢ નિર્ધાર એની કૃપાથી દિલમાં દઢાવશે, અને પોતે પાછો હળવો હળવો બન્યો જશે. એમ અનેકવાર ભૂલદોષ થતાં શ્રીભગવાનને પ્રાર્થનાભાવે એની કૃપા યાચી યાચી ક્ષમાચાચના કર્યા જ કરતો રહેશે. એમ તે શ્રીપ્રભુને તેના રોજિંદા વહેવારવર્તનમાં કેટકેટલીવાર જીવતો કર્યા કરતો હશે.

દુઃખને આવકારી પ્રાર્થના કરો

દુઃખ આવી પડે તેને આવકારવું. તેનાથી કદી આઘાત પામીને ડૂબી તો ન જ જવું. એવી તકેદારી પ્રભુકૃપાથી તે પ્રમાણે જીવી જીવી આપણે દુઃખમાં જીવનને તરવવાનું છે. અયોગ્યપણે કશુંક આપણાથી થયાની જાણ થતાં દુઃખ લાગે તે યથાર્થ છે. તેવું અયોગ્યપણું થતાં, ત્યારે હૃદયમાં પ્રાર્થના કરી કરી પ્રભુને પોકારવો. જેમાં ને તેમાં પ્રાર્થનાના ભાવનો ઉપયોગ કરતાં રહેવાનું છે.

સ્વજનની યાદ વખતે પ્રભુપ્રાર્થના

જીવનમાં એવી કટોકટીની અને ચિંતાની પળો જાગે, ત્યારે જ શ્રીભગવાનને પ્રાર્થના કરવાની ઉત્તમમાં ઉત્તમ અને સુંદરમાં સુંદર તે તક છે, અને તે વખતે હૃદય જે રીતે વલોવાતું હોય અને માથે જે ચિંતા ઝૂઝતી હોય, તે કારણે કરીને પ્રાર્થનામાં હૃદયનો ગદ્ગદ ભાવ પણ ઉમેરાતો જાય છે. સ્વજનના વિચાર ન આવે એવું કોઈને પણ નથી હોતું. જે ભગવાનનો ખરો ભક્ત હોય તે તેવી વેળા એવા વિચારને પણ શ્રીભગવાનની સાથે તાર સાંધવાને એક તક તરીકે સ્વીકારી લે છે. કશાને તે નકામું જવા દેતો નથી, એવી એની જીવનકળા હોય છે.

પ્રાર્થનાના પ્રકાર

કોઈની સેવા કરવી, સારા વિચારો પ્રમાણેનો વર્તાવ કરવો, બીજાં સારાં કામો કરવાં, સદાચાર અને પરોપકારી રહેવું અને થવું. સર્વની સાથે સુમેળ અને પ્રેમથી રહેવું, એ બધી પ્રાર્થનાની જ એક પ્રકારની રીત છે, પરંતુ આપણા

જીવનમાં સૌથી વધારે ઊંડી અસર કરે એવી પ્રાર્થના તે ઈશ્વરનું ધ્યાન છે. જે નિયમિત રીતે અને નિયમિત સ્થળે પ્રાર્થના કરવાની ટેવ પાડે છે, તે હંમેશાં સારાં કામ કરવાની શક્તિ મેળવે છે, પ્રાર્થનાના અભ્યાસથી મનાદિકરણોમાં શુદ્ધિ પ્રગટે છે. પ્રાર્થનામાંથી પ્રગટતું બળ કંઈ કશાની તોલે આવી શકે તેવું નથી. પ્રાર્થનાથી મહાન કર્મો થયેલાં કે બનતાં અનુભવેલાં છે. જીવનવિકાસમાં પ્રાર્થનાનું મહત્ત્વ ઘણું ઘણું છે.

સંતદર્શન સમયે પ્રાર્થના

કોઈ સંતનાં દર્શને ગયા હો ત્યારે તેમનાં હૃદયસ્થાનમાં અને કોઈક વાર તેમનાં નયનકમળમાં વૃત્તિઓ સ્થિર રાખ્યા કરવાનું બને અને તેવી તેવી વેળાએ મનથી પ્રાર્થના થયા કરે કે, ‘હે પ્રભો ! દીનાનાથ ! દીનબંધો ! દીનદયાળ ! કૃપાળુ ભગવાન ! કૃપા કરો. અમને જાગતા, ચેતતા કરો અને રાગદ્વેષથી દૂર થવા, નિર્મૂળ થવા, હૃદયમાં ચેતનાત્મક જાગૃતિ પ્રેરવો. અમે આંધળા છીએ તેથી દેખતા થવાને કાજે અંતરની આંખ આપો.’

પ્રત્યેક ક્રિયાએ પ્રાર્થના

જમતી વેળાએ, પાણી પીતી વેળાએ, એવી પ્રત્યેક ક્રિયાના સમયે તે તે ક્રિયાને અનુરૂપ પ્રાર્થના હૃદયના એકાગ્રતાના ભાવથી કરવી. હૃદયથી કરાયેલી આવા પ્રકારની પ્રાર્થના સાધનાના માર્ગમાં ઘણી મદદરૂપ થઈ પડે છે.

પ્રસંગાનુસાર ભાવાત્મક પ્રાર્થના

બાળકને જોતાં એના જેવી નિર્દોષતા જીવનમાં પ્રગટો, કોઈ પ્રેમી ખરા હૃદયના પ્રેમભાવવાળું જોઈએ તો એમના

જેવો ખરેખરો પ્રેમ પ્રભુ પરત્વે આપણા જીવનમાં પ્રગટો, કોઈ સાચેસાચા કાર્યરત એવા જીવને જોઈએ તો એના જેવી લઢણ આપણા પરત્વે આપણને પ્રગટો, કોઈ સાધુ પુરુષને જોઈએ તો એમના જેવી સાધના કરવાની તીવ્ર તત્પરતાવાળી ભાવના, શક્તિ અને એવું ઓજસ આપણા જીવનમાં પ્રભુકૃપાથી પ્રગટો, કોઈ નિર્મળ ભાવનાવાળાં બહેન કે મા જોઈએ તો એમનાં જેવી નિર્મળતા આપણામાં પ્રગટો, કોઈક નૈસર્ગિક સુંદર દૃશ્ય જોઈએ તો એના જેવો પ્રભુનો આવિર્ભાવ આપણામાં પણ ઉદ્ભવો. નદીને જોતાં એ જેવા ઉત્સાહ અને ઉન્માદથી અવિરતપણે ધસારાબંધ જેમ પોતાના ધ્યેય પ્રતિ ધર્યા કરે છે, તેવું આપણા પોતાના જીવનમાં થાઓ, કોઈ બે ખરા મિત્રને જોઈને તેમના જેવો મૈત્રીભાવ, સખાભાવ, પ્રભુ પરત્વે જીવનમાં જાગો. એવા એવા અનેક જીવનમાં મળતાં પ્રસંગો અને દૃશ્યો જ્યાં જ્યાં નજરે પડે ત્યાં ત્યાં એવો ભાવ જાગ્રતિ રાખીને, પ્રગટાવીને, હૃદયમાં કેળવીને ધ્યેયનો હેતુ ફળાવવા અર્થે તે તે પ્રકારની હૃદયની પ્રાર્થના કરવી તે પણ એક મોટું સાધન છે.

બીજા માટે પ્રાર્થના

આપણે આપણા પોતાને માટે તો હૃદયની યોગ્ય પ્રાર્થના કરવાને પૂરા સમર્થ થયા ન હોઈએ ત્યાં બીજાને માટે તેમ કરવા વૃત્તિ કરવી એ મારે મન તો આડફંટે જવા જેવું છે. અહંકારથી પ્રેરિત થઈને ખોટી રીતે વૃત્તિને સંતોષવાની તે રીત છે. કરુણાથી બીજાને માટે પ્રેરાઈ જવાનું બનતું હોય, તો આપણી જાત માટે જ પ્રથમ કરુણા કેમ નહિ ? વળી, જે કોઈ

પોતાને માટે ભાવથી યોગ્ય પ્રકારની પ્રાર્થના કરી શકતો નથી, તે બીજા માટે શું કરી શકવાનો હતો ? વળી, પેલાના કર્મધર્મસંજોગે પ્રભુકૃપાથી તેવી પ્રાર્થના જો ફળી, તો આપણું મન આપણને ફુલાવશે અને સાધનામાં આપણે ઠીક ઠીક આગળ છીએ એમ મનાવશે તે જુદું. માટે તે જાતની પ્રવૃત્તિ તે અહંકારની પ્રેરાયેલી ભ્રમણાત્મક પ્રવૃત્તિ છે.

લેખકની પ્રાર્થના

આ જીવ માટીનાં ઢેફાં જેવો છે. એણે તો ‘થાવું કૃપા થકી ભીનું, જ્યમ મેહ રોડું’ (જેવી રીતે વરસાદથી માટીનું રોડું ભીનું થાય છે, તેમ તારી કૃપાથી ભીના થવું છે). એવી પ્રાર્થના સેવ્યા કરવામાં યોગ્યતા અને સર્વોપરીતા માન્યા કરી છે. પ્રાર્થના પણ થઈ શકે, ક્યાં ક્યાં સાધનો વડે તે તત્ત્વ પ્રાપ્ત થઈ શકે, અને તે કેવું કેવું હોઈ શકે તેની પણ ભાવના દિલમાં પ્રગટ્યા કરે, અને તેની પાછી પ્રાર્થના થયા કરે, અને તે પ્રાર્થનામાં મારે શું માગવાનું છે તે પણ આવી જાય, એવા પ્રકારની સળંગ જીવંત ભાવના રોજ પ્રગટ્યા કરે એવી મારા હૃદયની ભાવનાના અરીસા જેવી ‘ધારણા’* ‘તુજ ચરણે’માં પ્રભુકૃપાથી વ્યક્ત થયેલી છે. એમાં+ એની પ્રાર્થનાનો ભાવ છે. ‘એ’ ક્યાં ક્યાં અને કેવાં સાધનોથી પ્રાપ્ત થઈ શકે તેનું પણ બ્યાન છે, ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલું, વિકાસ પામતું જતું અને એના પ્રસાદને પામેલું જીવન કેવું હોય તેની પણ હકીકતો તેમાં છે અને અંતે મારે એની કને શું માગવાનું છે, તેની પણ

* પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ભગવાનની વિવિધ વિભાવના પર રચેલું કાવ્ય.

+ પૂજ્ય શ્રીમોટા ભગવાન માટે હંમેશાં ‘એ’ લખે છે. - સંપાદક

પ્રાર્થના છે. એ પ્રાર્થના એવા પ્રકારની પ્રભુકૃપાથી પ્રગટી છે કે તેથી કરીને ધ્યેયની સન્મુખતા સદાકાળ મને ટક્યા કરતી.

લેખકની યાચના

પ્રાર્થનાઓ દ્વારા અમુક ચોક્કસ ભાવનો પુરુષાર્થ કરતાં કરતાં મારા વહાલા પ્રભુને હંમેશાં હું તો દિલમાં દિલથી યાચ્યા જ કરતો હતો. પ્રભુકૃપાથી એવો પ્રચંડ ભાવાત્મક પુરુષાર્થ થતો હતો કે તેનાં પ્રેરક કારણના બળ વડે કરીને જ તે પ્રાર્થનાઓમાં આર્તનાદ અને આર્તભાવ પ્રગટી શકતો. એવું બને છે ત્યારે જ પ્રાર્થના સંભળાતી હોય છે. બુદ્ધિની કલ્પનાના કોરા ઉડ્ડયનથી થયેલી પ્રાર્થના જીવનવિકાસના ક્ષેત્ર માટે ઉપયોગની નીવડી શકતી નથી. તે નક્કી જાણશોજી. દિલમાં દિલથી દિલનો ભાવ પ્રગટાવવાને માટે તેવા પ્રકારના પુરુષાર્થની તેટલી જ આવશ્યકતા છે.

ગડમથલમાં લેખકનો પુરુષાર્થ

આ જીવના સાધનાકાળમાં જે પ્રકારની ગડમથલ થઈ છે, એ બધી ગડમથલને નિવારવાને પ્રભુકૃપાથી જે જે પુરુષાર્થ કરવાનું બન્યા કરતું, તેવો પુરુષાર્થ થતાં જતાં એની પ્રાર્થના પણ વારંવાર કર્યા કરવાનું બનતું. ખરેખરા દિલના પુરુષાર્થ વિનાની પ્રાર્થનાથી કશો અર્થ સરતો નથી. પ્રભુકૃપાથી સાચી દિશાનો પુરુષાર્થ થતો અને એમ થતાં આપમેળે પ્રાર્થના કરવાનું દિલ, દિલમાં કંઈક કંઈક થતાં પ્રગટ્યા કરતું.

આપણી પોતાની જ પ્રાર્થના

પ્રાર્થના કરતી વખતે દિલમાં દિલથી દિલનો ભાવ ખૂબ કેળવાયેલો હોય અને તેવી રીતનો પ્રગટેલો હોવો જોઈશે.

એકમાત્ર આર્ત અને આર્દ્રભાવે થયેલી પ્રાર્થના ખરેખરી પ્રાર્થના કહેવાય. તેવો ભાવ પ્રગટ્યા વિનાની પ્રાર્થના તે પ્રાર્થના નથી. એવી ઉપરછલ્લી પ્રાર્થનાથી જીવનનો ઉઠાવ થવો કદી શક્ય નથી. બીજા સંતભક્તોએ રચેલાં ભજનો અને પ્રાર્થના ગાતાં ગાતાં એવો ઉત્કટ આર્ત અને આર્દ્રભાવ જાગે તો તે આપણા માટે કામનો. બીજાંઓથી થયેલી એવી પ્રાર્થના - ગદ્યમાં કે પદ્યમાં ઘણીવાર ઉત્કટ ભાવ પ્રગટ કરી શકતી નથી, કારણ કે એવી એમની પ્રાર્થના મનમાં કે મોઢેથી આપણે જ્યારે બોલીએ, તેવી પળે તે તે પ્રાર્થનાઓ કે ભજન રચનારાઓની તેમની તેવી રચના સમયની અંતર્દશા આપણી જાગેલી હોતી નથી. તેથી તેમને પોતાને માટે તો એ ભજનો ઘણાં લાભકારક હોય, પણ તેમના જેટલા લાભકારક તે આપણે માટે નથી નીવડતાં. એટલે ખરી રીતે તો આપણી પોતાની જેવી સ્થિતિ હોય તેવી સ્થિતિને મઠારવાને માટે આપણને જેમ યોગ્ય સૂઝે, તેમ આપણી પોતાની તે તે કાળે થયેલી આંતરદશાને યોગ્ય પ્રાર્થના કરીએ. તેવી પ્રાર્થના થતી હોય તથા તેવી પ્રાર્થના ભાવનું, તેને યોગ્ય પ્રત્યક્ષ આચરણ થયા કરતું હોય, તો તેવા થતા રહેતા સહેતુક એકધારા જીવતાજાગતા પ્રયત્નમાંથી યોગ્ય પ્રાર્થના માટેનો દિલનો ભાવ પ્રગટે છે, તો તેવા પ્રકારની પ્રગટેલી પ્રાર્થના જીવનવિકાસને વધારે હિતાવહ છે. દા. ત. કોઈક જીવને ક્રોધ જાગવાનો થયો અને તેનું તેને પ્રભુકૃપાથી તત્કાળ ભાન જાગ્યું, તો તેણે તે જ વખતે તેમાંથી મુક્તિ મેળવવાની પ્રભુને પ્રાર્થના કરવી.

ઝંખના અને પ્રાર્થના

પરંતુ જીવથી આવું પણ બની શકવું શક્ય હોતું નથી. એનું મૂળ કારણ તો એ છે કે તે જીવને પોતાની જીવદશાની કક્ષાની વૃત્તિમાંથી મુક્ત થવાની ખરેખરી ઉત્કટમાં ઉત્કટ દિલમાં દિલથી દિલની ઝંખના પ્રગટેલી હોતી નથી. જેને ખરેખરી ઉત્કટ ઝંખના પ્રગટે છે, તેને ઝંખનાની બાબતમાં જાગ્રતિ રહી શકે છે. એટલે આવી જાગ્રતિ હોય ત્યારે સાચી ઝંખના પ્રગટી ગણાય. જેને જે બાબતમાં ખરેખરી દિલની ઝંખના પ્રગટે છે, તેમાં તેની સહજ ગતિશીલતા પ્રગટે છે. ઝંખનામાં ઝંખનાના પ્રકારની ભાવના જીવતી થયા વિના રહેતી નથી. કોઈ કક્ષામાંથી ઉત્થાન થવાને કાજે મૂળમાં તે પ્રકારની તે પરત્વેની ખરેખરી ઝંખના જો જાગે તો જ તેનાથી ઊંચા ક્ષેત્રમાં તે પ્રવેશી શકે. જેમ જેમ ઝંખનાનો પ્રકાર ઉત્કટ થતો જાય, તેમ તેમ મુશ્કેલીઓ, વિઘ્નો, હુમલાઓ વગેરે પણ પ્રગટે, પ્રગટે ને પ્રગટે જ, પરંતુ તે તે કાળે તેની ઝંખનાનું બળ પણ નમી જતું હોતું નથી. ઝંખના પણ એક પ્રકારનો અગ્નિ છે. અને અગ્નિનું સ્વરૂપ તેજસ્વી છે અને એનું ઓજસ પણ અનેરું છે. પ્રગટેલી ઝંખના કદી દબાઈ જતી નથી. ઝંખનાનું સ્વરૂપ જેમ જેમ તેજસ્વિત થતું જાય છે, તેમ તેમ તેની ઉત્કટતા પણ વધતી જાય છે, પરંતુ આ બધું તેવું ને તેવું જ રહ્યા કરે છે, તેમ હોતું નથી, તેવી ઝંખના મોળી તો નથી પડતી, પરંતુ તેમાં ગતિમંદતા પ્રગટે છે ખરી અને તેવા ચઢઊતરના ટેકરાખાડા તેમાં પ્રગટે છે, પરંતુ એવી સ્થિતિમાં પણ પોતાના ધ્યેય પરત્વેની તેની નજર તેની સમક્ષ રહ્યા કરતી હોવાથી

તેવી વેળાએ તે પ્રભુને આર્ત ને આર્દ્રભાવે પ્રાર્થના કરી કરીને પોકાર પાડ્યા કરે છે અને ઝંખનાના અગ્નિમાં જીવદશાની અનેક પ્રકારની આહુતિઓ તે આપ્યા જ કરીને તે ઝંખનાને તે વધારે ને વધારે પ્રચંડપણે પ્રગટાવે છે. જેમ જેમ પ્રાણની શુદ્ધિ વિશેષ ને વિશેષ થવા માંડે એટલે કે આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, લોભ, મોહ, કામ, ક્રોધ વગેરે વગેરે બધું જેમ જેમ મોખું પડવા માંડે છે, તેમ તેમ જીવનવિકાસ પરત્વેની ઝંખના વિશેષ પ્રજ્વલિત બને છે. દિલની ભાવના પ્રાર્થના દ્વારા વ્યક્ત થઈ શકે છે અને પ્રાર્થનામાં પ્રગટેલો આર્ત અને આર્દ્રભાવ જીવનની નિમ્નગામી વૃત્તિઓનું ઉન્નયન કરવામાં કામયાબ નીવડી શકે છે, તે પણ મારા જીવનની હકીકત છે.

પ્રાર્થનાભાવે એક જ માગણી

આપણી હરરોજની મથામણમાં જે જે પ્રકારની વિકૃતિની આપણને સમજણ પ્રગટે તે દિવસે તે જ પ્રકારની એક જ ભાવની પ્રાર્થના કરવી. અને તે દિવસે જ પ્રાર્થનાનો ભાવ આખો દિવસ પ્રગટ્યા કરે તેવી જીવતીજાગતી મથામણમાં રહ્યા કરવું. જે માગવું હોય તે એકધારું-consistently તે જ પ્રાર્થનાભાવે માગ્યા કરવું. એમાં સળંગતા પ્રગટવી ઘટે, એનું જ મનન અને એનું જ રટણ. તે દિવસની પ્રાર્થનામાં બીજું કંઈ ન હોવું જોઈએ. જે માગતા હોઈએ, તેનું કંઈકે સાર્થક્ય અનુભવ્યા વિના બીજું કશું પણ પ્રાર્થનાથી માગવું નહિ. આપણી માગણીના પૂરકભાવ તરીકે જેની જરૂર લાગે તે ભાવની માગણી પ્રાર્થના સાથે ભલે જોડાય. આપણી માગણી પૂર્ણ થાય તે હેતુથી અસલ ભાવને અનુકૂળ અને અનુસરે

એવી માગણી કરવાની હોય તો તે તો કરવી ખરી. તે સાથે સાથે પ્રાર્થનાના ભાવને અનુકૂળ, અનુરૂપ વર્તન રોજિંદા વહેવારવર્તનમાં પ્રગટેલું હોવું જોઈએ. રોજિંદા વહેવારવર્તનમાં જો દિલમાં દિલથી પ્રાર્થનાનો ભાવ નહિ પ્રગટ્યો હોય અથવા તો ત્યારે તદ્દન જીવદશાનું વર્તન બન્યા કરેલું હશે તો આપણી પોતાની જ દશા વિપરીત બનવાની છે તે નક્કી જાણશો. તેનું કારણ તો એ છે કે આપણા પોતાનામાં તેવા વર્તનથી કરીને contradiction-વિસંવાદ પ્રગટતો હોય છે, એટલે કે આપણા પોતાનામાં પ્રાર્થનાનો ભાવ સાચો જામી શકતો નથી.

અંતરમાં પ્રાર્થના અને બહાર કર્મકૌશલ્ય

અંતરમાં પ્રાર્થના તો બીજાં કામો બનતાં રહેતાં હોય તે દરમિયાન પણ ચાલુ પ્રગટેલી હોવી જોઈશે, તો તેવી પ્રાર્થનામાં અને તેના ભાવમાં કંઈક પ્રાણ પ્રગટશે. નહિતર તો ભલેને તે આપણી પોતાની પોતાના શબ્દોમાં કે વિચારોમાં થયેલી પ્રાર્થના હશે તોપણ તેવા પ્રકારની પ્રાર્થના મૂઢ યંત્ર જેવી થઈ જશે. અંતરમાં તો સદાય રામનું રટણ થયા કરે અથવા પ્રાર્થના થયા કરે અથવા એવો જીવતોજાગતો પ્રાર્થનાભાવ પ્રગટ્યા કરે અને તેની અસર બહારનાં કર્મો ઉપર પણ એવી રીતે પડે કે કર્મો પણ તે પ્રાર્થનાનો એક ભાગ બની રહે અને પ્રાર્થનાના સ્વરૂપને સાનુકૂળપણે તે પ્રગટાવી શકે. ધારો કે એક વ્યક્તિ બીજી કોઈ વ્યક્તિને યાહે છે. દા. ત. સિંધમાં સોહિણી અને મેહારની વાર્તા જાણીતી છે. પોતાના પ્રિયજનના પ્રેમની ભાવનામાં મસ્ત થયેલું પ્રેમી જિગર પ્રિયજનને ખાતર પોતાની જાંઘ ચીરી તેનું માંસ રાંધી આપતાં અચકાતું નથી. સોહિણી આખો દિવસ

ઘરકામ કરે છે, પરંતુ એનું હૃદય તો મેહારને એકધારું ઉત્કટતાથી દિલમાં દિલથી ઝંખતું હોય છે. એટલે એના અંતરનો પ્રેમ આપોઆપ એની પાસે ભારે રેલથી ગાંડીતૂર થયેલી સિંધુ જેવી વિશાળ નદીમાં પણ ઝંપલાવવાનું કરાવી સામે પાર જવાનું પ્રચંડ સાહસ પ્રગટાવે છે. આમ, અંતરનો ભાવ બહારનાં કામો દ્વારા સચોટ રીતે આપોઆપ વ્યક્ત થતો હોય છે. તેવી રીતે જ્યાં સુધી આપણું પ્રત્યેક નાનુંમોટું કામ જીવન પરત્વેની પ્રેમભક્તિને પોકારી ઊઠતું ન હોય ત્યાં સુધી આપણું કામ કાચું જ ગણાય. સોહિણી કંઈ ‘મેહાર’ ! ‘મેહાર’ ! એમ મોઢેથી કે મનમાં બોલ્યા કરતી નથી. તેમ પ્રયત્ન કરીને મેહાર વિશે વિચારો કરવા બેસતી નથી, પરંતુ એનાં દિલનાં સમગ્ર તંતુયે તંતુ મેહારમય બની ગયેલા હોય છે, એટલે કે તેના અંતરનો ભાવ આપોઆપ પ્રગટી ઊઠે છે. તેવી રીતે આપણું સમગ્ર જીવન સળંગપણે પ્રાર્થનાના ભાવથી પ્રગટી ગયેલું હોવું જોઈશે. તેવા કાળે પ્રાર્થના માત્ર શબ્દોમાં જ થતી હોતી નથી. અથવા તો અમુક નિશ્ચિત સમયે કે અમુક પ્રસંગે માત્ર થતી રહેતી નથી, પરંતુ શ્વાસોશ્વાસની પ્રક્રિયાની માફક આખું જીવન જ-વિચાર, વાણી, વર્તન બધું જ-એક સળંગ પ્રાર્થના થઈ જાય છે. તેવી સ્થિતિમાં પછી કોઈ જાતનો દ્વિધાભાવ રહેતો નથી.

પ્રાર્થનામાંથી આત્મવિશ્વાસ

જ્યારે જ્યારે ગૂંચ, ઉપાધિ, મુશ્કેલી, મનોમંથન કે મનોવેદના કોઈ પ્રકારના પ્રસંગથી પ્રગટે તેવી તેવી વેળાએ જાગ્રત બનીને ચેતનાભાવમાં પ્રેમભક્તિ વડે કરીને આપણા

હૃદયને પરોવવાને મથવું. તેનું પ્રાર્થનાભાવે ચિંતવન કરવું અને શક્તિ માટે પ્રાર્થના કરવી. આ પ્રસંગ ધારો કે દિવસમાં ત્રણચાર વાર આવે અને જો એ ત્રણચાર વાર હૃદયની ભક્તિથી પ્રાર્થના કરીએ અને એમ કરતાં કરતાં જો કોઈ સૂક્ષ્મ શક્તિની મદદનો અનુભવ થાય તો તેમાંથી એક મોટું સાધન જડે અને તેમાંથી એક પ્રકારનું આત્મવિશ્વાસનું બળ પ્રગટે છે. તરવાનું જેને પૂરું આવડતું હોય એવા જીવને પાણીમાં પડતાં આપોઆપ આત્મવિશ્વાસ રહ્યા કરે છે, પરંતુ જેને તરતાં જ ન આવડતું હોય તે, પાણીમાં પડી જવાયું હોય અને પાણી ઊંડું હોય તો ગમે તેટલાં તેમાં હવાતિયાં મારે, પરંતુ તેવી સ્થિતિમાં તેને આત્મવિશ્વાસ પ્રગટી શકતો જ નથી, તે સંપૂર્ણ હતાશ બની જાય છે. આત્મવિશ્વાસના બળથી જ માણસ જે તે યોગ્ય કરી શકે છે. એટલે આપણે તો જે સાધન લીધું હોય એમાંથી જ્યાં સુધી આત્મવિશ્વાસ ન પ્રગટી શકે ત્યાં સુધી તે સાધનનો અભ્યાસ ઘણો ઘણો જરૂરનો છે.

ભગવાન સાથે જીવો

ભગવાનને વીલો મૂકવો નહિ. જેમાં ને તેમાં એને જ શરણે પ્રેમભક્તિપૂર્વક જવું. એ જ આપણો સાચો સાથી છે. આ જગતમાં સંસારવહેવારના સકળ સંબંધોમાં એ જ આપણું વહાલું અંતરનું સ્વજન છે. એ જ આપણો એકમાત્ર તારણહાર છે. એ જ આપણો સાચો મદદગાર છે. માટે એની જ પાસેથી સાચું સાંત્વન અને દિલાસો મેળવવાનું કરવું. આવું થવા માટે સાધકે પોતાની પ્રકૃતિને બરાબર સમજવી. પોતાના ગુણદોષ ઉપર કાબૂ મેળવવાને માટે સમજી સમજીને ભગવાનને

હૃદયમાં પ્રાર્થના કરવી અને કૃપામદદ માગ્યા કરવી, ‘હવે થાય છે, હવે પછી કરીશું.’ એવો ખ્યાલ ભૂલથી પણ ન રાખવો. જે કરવાનું છે તે તો કટિબદ્ધ થઈને કર્યા કરીએ અને કરવાપણામાં કશી ખામી ન આવવા દઈએ, તો તે માનવી-પણું સાચું.

જે તે કંઈ સંસારનું કરીએ તે પણ શ્રીભગવાનનું જ કરીએ છીએ એવી જ્ઞાનપૂર્વકની ભાવના હૃદયમાં દઢાવતા રહીએ તો રાગદ્વેષ ટકે જ નહિ.

ભગવાનનું અભયવચન

શ્રીભગવાન તો કૃપા કરીને આપણને જગાડવાનો પ્રયત્ન તો કરે છે, પરંતુ આપણી પોતાની પ્રકૃતિ તેની પોતાની મેળે અથડામણ અને ઘર્ષણમાં પ્રેરાઈ પોતે તેમાં ભેરવાઈ પડે છે. અને ખૂબી તો એ છે કે તેવી પ્રકૃતિ તેવી વેળા બીજાનાં ખોદણાં ખોદવામાં મશગૂલ રહે છે. તે વેળા પણ તેને ચેતાવવાને ભગવાન તો મથાવે છે. ભગવાન તો કરુણાસિંધુ છે, કૃપાસાગર છે. તેમ છતાં હકીકતમાં તે પાછો તેવો પણ નથી. પણ જો જીવ પોતે પોતાની પ્રકૃતિને સાચી માનીને ચાલે, વર્તે અને વિચારે અને બીજાંને પણ તેવી રીતે તોલે, તો તેવા જીવનો કોઈ દિવસ આરો નથી, તે નક્કી સમજવું. જો જીવનવિકાસ કરવો હોય અને એવી ભાવના જો હૃદયની સાચી દાનતની હોય તો સાધકે પોતે પોતાનું જ જોવું. જો આપણને પ્રેમભક્તિપૂર્વક આપણું બધું શ્રીભગવાનને સોંપતાં આવડી ગયું અને જીવનમાં અનેક પ્રશ્નો, અનેક પ્રકારનાં કોયડાઓ, ગૂંચો, મુશ્કેલીઓ, ઉપાધિ, અશાંતિ આદિ ઊપજે

તે તે વેળા તેમાં તેમાં મનને તે રીતે પરોવાઈ જતું રોકીને જો ભગવાનને આર્ત અને આર્દ્ર સાદે તેના તેના ઉકેલ કાજે હૃદયમાં પ્રાર્થના કરવાનું ઊગે અને શ્રીભગવાનને જ જીવનમાં સર્વ પ્રકારે અને સર્વ ભાવે મહત્ત્વ આપવાનું કરીને, જે તે કાર્ય કઈ બાબતમાં એને જ પ્રાધાન્ય આપીને એને જ હૃદયમાં જીવતો રાખીને જે પોતાના સકળ વહેવારવર્તન ચલાવે, તો તેનો બધો જ ભાર તે પોતાને માથે લઈ લે છે, એવું અભયવચન તેણે માનવીને આપેલું છે, પણ બિચારા માનવીને ક્યાં પડી છે ! એની કનેથીયે માનવી તો પોતાની ક્ષુદ્ર ગરજ સાધી લેવાનું કરે છે. માનવીનું જો ચાલે તો બેંકમાં એને ગીરો મૂકી ખાય કે વેચી પણ ખાય, પણ મારો ભગવાન પાકો છે. એ કંઈ આપણા જેવો નમાલો નથી, માટે જીવનવિકાસ જો કરવો હોય તો એ તો ખેલદિલીનો માર્ગ છે.

પ્રસંગોથી પ્રભુસાદ

જીવનમાં કોઈને પણ બધું સુતરું સુતરું વહ્યા કરતું હોય છે, એવું બન્યા કરતું નથી. અથડામણ, ગૂંચ, ઉપાધિ, મુશ્કેલી, નિરાશા, ક્લેશ, સંતાપ, કંટાળો આદિ બધું જીવનમાં તો રહેવાનું, પરંતુ તે તે બધું સાધકને કાજે પોતાની વૃત્તિઓને કેળવવા શ્રીપ્રભુકૃપાથી મળ્યા કરે છે, એવો જો જીવતોજાગતો દિલમાં ખ્યાલ રાખવાનું કર્યા કરે તો તો તેમાં તે ડૂબી જતો નથી. તેવી તેવી વેળા પ્રભુને સાદ દેવાનું તે કર્યા કરે છે અને તે તે દશામાંથી તે ઊગરીને તેનું ઊંચે આવવાનું બન્યા કરે છે. આ માર્ગ પ્રયત્ન કરવાપણાનો છે અને તે પણ પ્રેમભક્તિ-જ્ઞાનપૂર્વકની જાગ્રતિ સાથેનો કરવાપણાનો છે.

પ્રાર્થનાની ગરજ લાગવી જોઈએ

હૃદય વિકસેલું હોય અને પ્રાર્થનામાં અત્યંત આર્દ્ર અને આર્તભાવ પ્રગટેલો હોય ત્યારે તેવા પ્રકારની પ્રાર્થનામાં આપણું હૃદય ભળેલું હોય છે, તે વાત પણ સાચી છે. જેમ સંસાર-વહેવારમાં ગરજ લાગ્યા વિના કોઈને આપણે બોલાવતા નથી, તેવી રીતે પ્રાર્થનાની પણ આપણને ગરજ લાગી જવી જોઈએ. તે વિના પ્રાર્થનાના ભાવમાં સાચો ઉઠાવ પ્રગટી શકતો નથી. પ્રાર્થનાની શક્તિ ઘણી ભારે છે. જે આપણને આપણા પુરુષાર્થથી બનવાને કાજે ઘણો કાળ લાગે અને કોઈકવાર તો તે અશક્ય જેવું પણ લાગે, તેમ છતાં પ્રાર્થનાના બળથી તેવું તેવું થઈ જતું ઘણાઓએ અનુભવેલું છે. મહાત્મા ગાંધીજી પ્રાર્થનાની શક્તિમાં ઘણું માનતા અને જીવનની કટોકટીની પળોમાં પ્રાર્થનાનો આશ્રય પણ લેતા. મહાપુરુષોનાં જીવન-ચરિત્રોથી આપણે જો ન શીખી શકીએ તો પછી બીજા શેનાથી શીખી શકવાનાં ?

સકામ નિષ્કામના ભેદમાં ન ગૂંચવાશો

પ્રભુનું સતત પ્રેમભાવે સ્મરણ કરી હૃદયના આર્ત અને આર્દ્રભાવે એની પ્રાર્થના કર્યા કરવામાં સકામ અને નિષ્કામના ભેદોમાં ગૂંચવાશો નહિ. આપણને જ્યાં સકામની પણ ગતાગમ નથી તો નિષ્કામનું તો પૂછવું જ શું ? આપણે જે આવે કે મળે તેમાં એક શ્રીભગવાનની જ ભાવના ફળાવા એની કૃપાથી બનતું બધું કરવું. કોઈ પણ પ્રકારની મડાગાંઠથી તો સંપૂર્ણપણે મુક્ત બનવું છે. ત્યાં વળી કોઈ પણ પ્રકારની નવી એક મડાગાંઠનો ઉમેરો ક્યાં કરવો ? માટે એ તો એના નામનો

આધાર રાખીને દીધે જ રાખજો. દરિયામાં દોટ મારવાનું સાહસ, હિંમત કરીશું તો રાખણવાળો તો રામ છે. એ તારે તોયે ભલે અને એ બુડાડે તોયે ભલે. એના તારવામાંય અને બુડાડવામાંયે આપણું કલ્યાણ હોય છે. તે ખચીત માનશો.

પ્રભુમાં જ દિલ રાખો

જ્યારે હૃદયની દાનત કોઈ પણ પરત્વે પ્રગટે, ત્યારે તેમાં નવચેતન પ્રગટે તેવું જ સાધનાનું છે. આપણે તો બધાં જીવદશામાં છીએ. તેથી સાધનામાં એકદમ તો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ અને અહમ્ પૂરાં પરોવાઈ ન જાય, પણ માનવી જીવનનું મહત્ત્વ સમજી સમજીને, એને વારંવાર જાગૃતપણે સેવી સેવીને, ઉપરવટ લેવાં ઘટે છે, સર્વ કંઈ કરતાં કરતાં પ્રભુનું સ્મરણ હૈયામાં જીવતું રહી શકે તો જીવમાં વિશેષ જાગૃતિ પ્રગટી શકે છે. પ્રભુકૃપા-મદદ કાજે કર્મ કરતી પળે જીવ પ્રકારનું વલણ થતાં ચેતીને તેની (પ્રભુની) પ્રાર્થના કરી કરી તેને પોકારવાનો છે. પ્રભુ અંતરમાં બિરાજેલ છે, પણ આપણા આવરણને લીધે તેનો પ્રકાશ તેવા તેના અસલ સ્વરૂપમાં પ્રકાશી શકતો નથી. તેથી જીવે પોતાના આવરણ ક્યાં ક્યાં છે એ સમજી સમજી તેનાથી મુક્ત બનવાને સતત એકધારું પ્રભુકૃપાથી મથ્યા કરવાનું છે. જીવે સંસારમાંથી સદાચે સાર ગ્રહણ કર્યા કરવાનો છે. સંસારમાં તો બધું સેળભેળ છે, પણ જે જીવ સંસારમાં રહી પ્રભુમાં દિલ પરોવે છે, તેને જે તે બધું પ્રભુમય છે. માટે જ એને જ દિલમાં રાખવાનો છે.

આ જીવના સાધનાકાળમાં જે પ્રકારની ગડમથલ લઈ છે, એ બધી ગડમથલને પ્રભુકૃપાથી નિવારવાને જે જે પુરુષાર્થ

કરવાનું બન્યા કરતું, તેવો પુરુષાર્થ થતાં જતાં એની એની પ્રાર્થના પણ વારંવાર કર્યા કરવાનું બનતું. ખરેખરા દિલના પુરુષાર્થ વિનાની પ્રાર્થનાથી કશો અર્થ સરતો નથી. પ્રભુકૃપાથી સાચી દિશાનો પુરુષાર્થ થતો અને તેમ થતાં આપમેળે પ્રાર્થના કરવાનું દિલ દિલમાં કંઈક કંઈક થતાં પ્રગટ્યા કરતું.



॥ હરિ:ૐ ॥

સ્મરણભાવના

(હરિગીત)

પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ પ્રેમથી,
પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ રીતથી,
પ્રિય નામને ઉરમાં સ્મર્યા કરશું અમે બહુ ખંતથી,
તુજ નામનો પ્રભુ તંત જરી ના છોડશું હરગિજ કદી.... ૧

જીવનતણા અતિશય કઠણ દારુણ ઝંઝાવાતમાં,
કે સહુ દિશે સૂઝે નહિ એવા જીવનઅંધારમાં,
જીવનતણી ચઢતી અને પડતીમહીં પળપળ સદા,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૨

સંસારનાં કર્તવ્યમાં, વ્યવહારીઓની સાથમાં,
સહુ કામમાં, ખાતાં, પીતાં, ઊઠતાં અને વળી બોલતાં,
જે જે કંઈ કરતાં, બધાંની સાથ વર્તતાં સદા,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૩

મુશ્કેલીમાં નડતી અમોને ને ઉપાધિમાં જગે,
ઝઘડા અને કંકાસમાં, દિલમાં થતાં સહુ દર્દમાં,
દિલની અમૂંઝણમાં અને આવી પડેલી ગૂંચમાં,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૪

મનના વિચારોમાં અને મનની બધીયે વૃત્તિમાં,
મન વાસનામાં, પાપમાં, ચિતના બધા સંસ્કારમાં,
મનની રમત ને ગમતમાં, મનના રમણ ને વલણમાં,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૫

અમ શરીરથી બનતી ક્રિયામાં, ઈંદ્રિયોના વિષયમાં,
અમ શરીરકેરા રોમરોમે, હૃદયકેરા લોહીમાં,
રગ રગમહીં, નખશિખમહીં, ને શરીરના નવ દ્વારમાં,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૬

ખટ રસતણા સહુ સ્વાદમાં, મીઠી મીઠી બધી વાસમાં,
ઉર ચેતનામાં, બુદ્ધિમાં, ચિત પ્રેરણામહીં, પ્રાણમાં,
અમ લાગણીમાં, ભાવનામાં, પ્રેમમાં, રસમાં બધા,
તુજ નામનું પ્રિય સ્મરણ તે સાથી રહો મનહૃદયમાં.... ૭

આધાર સૌ નિજનો સદા માની ઉપર જે ધારતું,
માને અતિશય વ્હાલથી જ્યમ બાલુડું પોકારતું,
વિખૂટું પડેલું માડીથી હરપળ કરે શું આરડ્યાં !
તેવી રીતે તુજ નામ પ્રભુ ! તારું સ્મરણો તાનમાં.... ૮

જીવનતણા સહુ ભંગમાં, જીવનતણા સૌ રંગમાં,
જીવનતણા એ અટપટા આડા ઊભા સૌ તારમાં,
મારી ગમે તેવી ભલે હો સર્વ જીવનભાતમાં,
રસીલું વણાયાં ત્યાં કરો પ્રિય નામ તારું ભાવમાં.... ૯

સંબંધીઓ ને સ્વજનની સહુ વાતમાં ને ચીતમાં,
સંસારના વ્યવહારમાં ને જે થતાં સહુ કાર્યમાં,
પત્ની અને પરિવારમાં છોને પરોવાયેલ હો,
તે તે દશામાંહે પ્રભો ! તુજ નામ પ્રિય હૈયે વસો....૧૦

પ્રિય નામ - સૂર્ય ઊગ્યા થકી ફીટે જીવનઅંધાર સૌ,
એવું કૃપાથી જીવનમાં અમને ફૂલવજો, ફળવજો,
યાનક અમોને લાગજો તુજ દિવ્ય જે પ્રિય નામની,
પ્રગટી રહો અમ જીવન તે છાયા રૂપે તુજ પ્રેમની....૧૧

સારાય જીવનપટતણા તાણા અને વાણા વિશે,
ભીંજાયેલા હો રગરગે તુજ પ્રેમથી રંગાયેલા,
તુજ નામના પ્રિય સ્મરણના ઠોકે સદા ઠોકાયેલા,
એવું પ્રભુપદ હો સમર્પિત આ જીવન, હો તુજ કૃપા...૧૨

તુજ નામનો મહિમા ઋષિઓ કૈંક ભક્ત કવિ કથે,
હું તો બિચારું રાંકડું તે શું કથી કથીને કથે ?
જ્યમ સૂર્ય આગળ આગિયો, દરિયા કને ખાબોચિયું.

હીરા કને જ્યમ કાય એવો સાવ હું નાદાન છું....૧૩

સાધનામર્મ

૧. મુખથી કે મનમાં જાગૃતપણે જપ, સાથે સાથે હૃદયપ્રદેશે ધ્યાન તથા ચેતનના ચિંતન સહ ભાવાત્મક ભાવનું રટણ.
૨. પ્રત્યેક પળે સતત સમર્પણ, સારું તેમ જ નરસું-બંનેનું.
૩. સાક્ષીભાવ, જાગૃતિ, વિચારોની સાંકળ ન જોડો.
૪. બને તેટલું વધુ વાચિક અને માનસિક મૌન રાખો, કેળવો અને ખૂબખૂબ શરણભાવ જીવનમાં ચેતનાપૂર્વકની જાગૃતિથી કેળવ્યા કરો.
૫. આગ્રહો—પ્રભુચિંતન સિવાયના સર્વ આગ્રહો છોડો, નમ્રતા કેળવો, શૂન્ય થવાનું ધ્યેય રાખો.
૬. ખૂબ ભાવપૂર્વક હૃદયસ્થ રહીને આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરો, ભગવાનને સર્વ સુખદુઃખ જણાવતા રહો, તેની સાથે આત્મનિવેદન દ્વારા અંગત ખૂબ ગાઢો સંબંધ બાંધો, મનમાં કશુંયે ઘોળાવા ન દો. ખાલી રહો.
૭. આવી પડતાં કામો પ્રભુનાં સમજો, જરાયે ક્યવાટ વિના ખૂબ પ્રેમપૂર્વક તે કરો. પ્રત્યેક પ્રસંગ-બનાવ આપણા કલ્યાણ અર્થે જ છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આપણા પોતાના જ વિકાસાર્થે થવી ઘટે. પ્રત્યેક પ્રસંગ પાછળ પ્રભુનો ગૂઢ, શુભ સંકેત રહેલો છે.
૮. આત્મલક્ષી-અંતર્મુખી થાઓ, માત્ર પોતાની દુનિયામાં વસો. જાણી-જોઈને જાતને સંડોવવા દો નહિ.
૯. પર (પારકાંની) સેવા પ્રભુની સેવા સમજો, સેવા લેનાર, સેવા દેનાર ઉપર, સેવા કરવાની તક આપીને ઉપકાર કરે છે. રામે આપ્યું છે અને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં 'મારું મારું' ક્યાં રહ્યું? તારું આ જગતમાં છે શું ?
૧૦. પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતચીત, વ્યવહાર આપણા ધ્યેયને વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવતું રાખીને કરવાં. વાંચતી-લખતી વખતે અને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે ભાવની સ્મરણ ધારણાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરો.
૧૧. વૃત્તિનું મૂળ શોધો, તેનું પૃથક્કરણ કરો. તેમાં ભેળવાયા વિના તેને તટસ્થતાપૂર્વક અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.
૧૨. પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંદર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ પ્રસાદીઓમાં

રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું, આપણામાં ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.

૧૩. ઊર્મિ, આવેશ અને લાગણીને એમ ને એમ વહી જવા ન દો, તેમ જ તેમાં ભેળવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ કરો, તાટસ્થ કેળવો.
૧૪. જમતી વખતે અને પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિના અવતરણ-ભાવની પ્રાર્થના કરવી, શૌચ, પેશાબ આદિ ક્રિયાઓ સમયે વિકારો, નબળાઈઓ ઈત્યાદિના વિસર્જનભાવની પ્રાર્થના કરવી.
૧૫. સ્થૂળનો ખ્યાલ ત્યજીને સૂક્ષ્મતત્ત્વને નજર સામે રાખો. વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો, ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
૧૬. પ્રભુ સચરાચર છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના કેળવો.
૧૭. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ઊંજળી બાજુ જુઓ. કોઈનાય કાજ ન થાઓ, કશાય ઉપર ઝટ અભિપ્રાય ન આપો, વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગ્રહ ન રાખો, બીજાઓમાં શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો, માનસિક અને સાર્વત્રિક ઉદારતા જીવનમાં પ્રગટાવો, ખૂબ પ્રેમભાવ કેળવો, પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનું છે, તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ ન થતાં કર્મોની ઉપરવટ વર્તો. ફળની આસક્તિ છોડો. પોતાને થતા અન્યાયો-આવી પડતાં દુઃખો-આદિનું મૂળ પોતામાં જ છે એમ દેઢાવો, ગુરુમાં પ્રેમભક્તિભાવ દેઢતર કર્યા કરો. અભીપ્સા, ઈન્કાર અને સમર્પણનો ત્રિવેણીસંગમ ઉદ્ભવાવો, સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો, કૃપા અને પુરુષાર્થના યુગલને જીવનમાં ઉતારો, પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં પ્રભુની સ્મૃતિ પ્રગટાવો, મન નિઃસ્પંદ કરો, રાગદ્વેષ નિર્મૂળ કરવાની જાગૃતિ રાખો, થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ રોજિંદા વહેવારમાં જીવતા કરો, ક્યાંયે કશામાંથી ભાગવાનું ના હોય, યદૃચ્છા જે આવી મળે તે પ્રભુપ્રસાદી ગણીને તેને વધાવી લો. ક્યાંય કોઈની સરખામણી ના કરો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ એ મનની ભ્રમણા છે, જીવનસાધના સારુ સર્વ કંઈ સાનુકૂળ જ હોય છે, પ્રભુમય-તેના મૂક યંત્ર-થવાની જ બસ એક ઉત્તેજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮. કર્મમાં, કર્મનું મહત્ત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત એકધારું, જીવતું ચિંતન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્ત્વનું છે. તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

- શ્રીમોટા

॥ हरिःॐ ॥

पूज्य श्रीभोटाना ज्ञाननी महत्पनी तवारीभ

जन्म : ता. ४-८-१८८८, भादरवा वद योथ, संवत १८५४

स्थान : सावली, जि. वडोदरा, नाम : यूनिलाल,

माता : सूरजबा, पिता : आशाराम, अटक : भावसार.

१८९६ : पितानु अवसान.

१८०५ थी १८९८ : तूटक अभ्यास-साथे आकरी मजूरी.

१८९८ : मेट्रिक पास.

१८९८-२० : वडोदरा कोलेजमां.

ता. ६-४-१८२९ : कोलेज त्याग.

१८२९ : गूजरात विद्यापीठ.

१८२९ : विद्यापीठनो त्याग. हरिजन सेवानो आरंभ.

१८२२ : ईकरुंनारोगथी कंटाणीने गरुडेश्वरनी भेषड उपरथी आत्महत्यानो प्रयास, दैवी बयाव, 'हरिःॐ' जपथी रोग मटाडवानो सङ्ग प्रयोग.

१८२३ : 'तुज यरझे' तथा 'मनने'नी रचना.

१८२३ : वसंतपंचमीअे पू. श्रीबाणयोगीश्वर द्वारा दीक्षा. श्रीकेशवानंद धूषीवाणा द्वादशानां दर्शने - सांघिषेडा गया. रात्रे स्मशानमां साधना अने दिवसभर प्रभुप्रीत्यर्थे हरिजन सेवा.

१८२६ : लग्न-हस्तभेणाप वधते समाधिनो अनुभव.

१८२७ : हरिजन आश्रम, ओदालमां सर्पदंश-परिणामे 'हरिःॐ' जप अभंड थयो.

१८२८ : 'तुज यरझे' नी प्रथम आवृत्तिनुं प्रकाशन.

१८२८ : पहेली हिमालय यात्रा.

१८२८ : साकोरीना पू. श्रीउपासनी बाबानुं नडियादमां आगमन, अेमना आदेश मुजब साकोरी जवुं-त्यां मणमूत्रनी पथारीमां सात दिवस.

१८३० : मननी नीरवतानो साक्षात्कार.

१८३० थी 'उर दरमियान साबरमती, वीसापुर, नासिक अने यरवडा जेलमां. हेतु-देशसेवानो नडि, साधनानो. सभत परिश्रम अने लाठीमार दरमियान प्रभुस्मरण-मौन. विद्यार्थीओने समजववा वीसापुर जेलमां सरण भाषामां श्रीमद् भगवद्गीतानुं विवरण लभ्युं-'जवनगीता'

१८३४ : सगुण ब्रह्मनो साक्षात्कार.

૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ધુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં ૨૧ છાણાંની ૨૧ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.

૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.

૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.

૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.

૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.

૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.

૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૪થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.

૧૯૫૫ : (તા. ૨૯-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.

૧૯૬૨થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.

૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર છ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ:ૐ ॥

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.

મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિષે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.

સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.

નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.

મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.

જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.

દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.

જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.

મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

पूज्य श्रीमोटानां पुस्तको

१. मनने (पद्य) २२. ज्वनपोकार (पत्रो) ४४. ज्वनसौरभ (पद्य) ६७. कर्मउपासना (पद्य)
२. तुङ्ग यरखे (पद्य) २३. आर्तपोकार (प्रार्थना) ४५. ज्वनस्मरण साधना (पद्य) ६८. मौनभेकांतनी डेडीके (प्रवचन)
३. हृदयपोकार (पद्य) २४. हरिजन संतो (गद्य-पद्य) ४६. ज्वनरगत (पद्य) ६९. मौनमंदिरेनुं हरिद्वार (प्रवचन)
४. ज्वनपगले (पद्य) २५. Life's Struggle (‘ज्वनसंग्राम’नो अनुवाद) ४७. ज्वनमशामण (पद्य) ७०. मौनमंदिरेनो भर्म (प्रवचन)
५. श्रीगंगाथरखे (पद्य) २६. ज्वनसंग्राम (पत्रो) ४८. कृपा (पद्य) ७१. मौनमंदिरेमां प्रभु (प्रवचन)
६. केशवयरणकमणे (पद्य) २७. ज्वनसंशोधन (पत्रो) ४९. स्वार्थ (पद्य) ७२. मौनमंदिरेमां प्राणप्रतिष्ठा (प्रवचन)
७. कर्मगाथा (पद्य) २८. ज्वनसंशोधन (पत्रो) ५०. श्रीसद्गुरु (पद्य) ७३. शेष-विशेष (सत्संग)
८. प्रशामप्रलाप (पद्य) २९. नर्मदापदे (पद्य) ५१. ज्वनकथनी (पद्य) ७४. जन्म-पुनर्जन्म (सत्संग)
९. पुनित प्रेमगाथा (पद्य) ३०. ज्वनदर्शन (पत्रो) ५२. प्रेम (पद्य) ७५. तद्रूप-सर्वरूप (सत्संग)
१०. ज्वनसंग्राम (पत्रो) ३१. ज्वनपरराग (सारसंयथ) ५३. ज्वनरूपंदन (पद्य) ७६. अग्रता-भेकाग्रता (सत्संग)
११. ज्वनसंदेश (पत्रो) ३२. अभ्यासीने (पद्य) ५४. मोड (पद्य) ७७. ज्येष्ठज्येष्ठ (सत्संग)
१२. ज्वनपाथेय (पत्रो) ३३. जिज्ञासा (पद्य) ५५. गुणविमर्श (पद्य) ७८. अन्वय-समन्वय (सत्संग)
१३. AT THY LOTUS FEET (‘तुङ्ग यरखे’नो अनुवाद) ३४. ज्वन अनुभव गीत (पद्य) ५६. ज्वनपगट्टी (पद्य) ७९. अग्रता-भेकाग्रता (सत्संग)
१४. ज्वनप्रेरणा (पत्रो) ३५. ज्वनललरि (पद्य) ५७. ज्वनडेडी (पद्य) ८०. ओडीकरण-समीकरण (सत्संग)
१५. TO THE MIND (‘मनने’नो अनुवाद) ३६. ज्वनस्मरण (पद्य) ५८. ज्वनयशतर (पद्य) ८१. पगले पगले प्रकाश (पत्रो)
१६. ज्वनपगरण (पत्रो) ३७. श्रद्धा (पद्य) ६०. लावकण्डिका (पद्य) ८२. डेन्सेरनी सोमे (पत्रो)
१७. ज्वनपगथी (पत्रो) ३८. भाव (पद्य) ६१. लावरेणु (पद्य) ८३. धननो योग
१८. ज्वनमंडाण (पत्रो) ३९. ज्वनरसायण (पद्य) ६२. लावज्योति (पद्य) ८४. मुक्तात्मानो प्रेमस्पर्श (पत्रो)
१९. ज्वनसोपान (पत्रो) ४०. निमित्त (पद्य) ६३. लावपुष्प (पद्य) ८५. सतहृदय (पत्रो)
२०. ज्वनप्रवेश (पत्रो) ४१. रागद्वेष (पद्य) ६४. लावदर्भा (पद्य) ८६. समय साथे समाधान (पत्रो)
२१. ज्वनगीता (गद्य-पद्य) ४२. ज्वनआडुवाड (पद्य) ६५. ज्वनप्रवाड (पद्य) ८७. आ उपरांत उपरनां पुस्तकीमांथी थयेलां १५ संकलनो.